

HRVATSKE KONTROVERZE O RATU 1991–1995.

Povodom knjige „Sjećanja vojnika“ generala Martina Špegelja.

Da nije lako biti ni general poslije bitke, svjedoči već dugo vremena najavljuvana memoarska knjiga „Sjećanja vojnika“ Martina Špegelja, stožernog generala Hrvatske vojske u miru. Na 367 stranica u nakladi zagrebačkog „Znanja“ autor iznosi svoj životopis i pogled na razdoblje u kojem je bio ne samo svjedok nego i djelatni sudionik. Najzanimljiviji i najveći dio sjećanja, razdoblje Domovinskog rata, popraćeno je s 52 stranice prijepisa dokumenata¹ i 12 zemljovida u boji koji ilustriraju vojno-političko stanje i promjene u strukturi Oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije od kraja osamdesetih do 1992, uključujući i skicu njihovih ratnih planova. U uvodnoj riječi autor tvrdi da je svrha knjige prikazati ono za što drži da može biti općenito korisno za „ustanovljivanje istine o zbivanjima koja duboko utječu na našu suvremenost i zaokupljavaju našu javnost“ (9).

S knjigom je autor zaokružio svoj neujednačeni pogled na rat koji je godinama javno izlagao na stranicima tiska. Sjećanja se mogu podijeliti na tri tematske cjeline, koji nisu striktno odvojene. Radi se o mirnodopskoj i ratnoj JNA, ratu u Hrvatskoj i posljednjem trećem dijelu, ratu u Bosni i Hercegovini.

Pregled svog života i rada u JNA od Drugog svjetskog rata do umirovljenja početkom 1989. godine, koje ga je zateklo na dužnosti zapovjednika 5. vojne oblasti u činu general pukovnika, autor je dao na prvih 108 stranica. Značajka tog dijela je tvrdnja o konstantnom pritisku od strane vojne službe sigurnosti (160).² To nije bila prepreka za doista impresivnu mirnodopsku

¹ Tvrdnja da su svi „dokumenti doneseni ... u apsolutno vjernu prijepisu“ (369) ne odgovara istini, jer skidanje stupnja tajnosti koji su neki dokumenti imali mjenja njihovu vjerodostojnost. Svakako je najzanimljivije izvješće predsjedniku Republike Hrvatske od 16. studenog 1991. (384–386). Autor ga naziva usmenim i tvrdi da je cjelovito pismeno izvješće sa stanjem od istog dana u 15 sati dostavio GS HV, MORH i predsjedniku Vlade. U fondu Glavnog stožera i Ministarstva obrane to pismo nisam pronašao. U fondu Operativne zone Osijek pod brojem Str. pov. br. 525-143-172 od 16. 11. 1991. postoji Špegeljevo izvješće koje se od usmenog razlikuje u nekoliko značajnih rečenica. Je li riječ o autorovoj nakani da pismo za potrebe obračuna s naslovom kojem je upućem malo „doradi“ za javnost nisam mogao sa sigurnošću utvrditi.

² To ipak nije bila prepreka da od nje primi „Plaketu bezbednosti“. „Vojna bezbednost“, *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985*, 12, Beograd 1986, 272.

vojni karijeru.³ Nakon Ratne škole u kojoj je bio nastavnik, promjenio je više dužnosti, od zapovjednika 7. pješačke divizije, načelnika Artiljerijskog školskog centra, zapovjednika 1. proleterske gardijske pješačke divizije, načelnika Štaba 1. armije (ujedno i Načelnik Štaba pogreba Josipa Broza Tita), zapovjednika Teritorijalne obrane Socijalističke Republike Hrvatske, zapovjednika 5. armije i 5. vojne oblasti.⁴ Na njegovom slučaju stječe se dojam da vojna sigurnost nije mogla značajnije utjecati na kadrovsku politiku u JNA.

O preustroju JNA po planu „Jedinstvo“ iz druge polovine osamdesetih Špegelj piše dosta nesnošljivo, kao protivnik preustroja (87–89).⁵ To je proturječno s činjenicom da je u vrijeme priprema vojnog vrha za preustroj bio na najvišim zapovjednim dužnostima u JNA, i da mu kako to tvrdi admiral flote Branko Mamula „ništa nije moglo biti nepoznato“, jer je „u važnim rješenjima zadnjih godina i sam sudjelovao“.⁶ U prilog tome ide i činjenica da je u rujnu 1985. preuzeo dužnost zapovjednika 5. armije, iako to negira, prvo s tvrdnjom da se miče s „neovisne vojne dužnosti zapovjednika TO“ da bi nekoliko redaka dalje ustvrdio da je u konzultacijama s umirovljenim generalom Ivanom Rukavinom i članovima Predsjedništva SRH zaključio „da se s dužnosti komandanta 5. armije može ostvariti kontrola i nad njom i nad TO-SRH“ (79) što je proturječna tvrdnja.⁷ No, točno je da je nakon preustroja mogao „ostvariti kontrolu“ nad Teritorijalnom obranom Socijalističke Republike Hrvatske. Upada u oči da se konzultirao i s Perom Carom, kojeg odmah po tom kao predsjednika Predsjedništva SRH predstavlja kao tipičnog jugoslavenskog borca „protiv nacionalizama svih boja“ (79) što je također protur-

³ Pritisak KOS-a autor ilustrira i s zamjerkom generala Milana Daljevića s proljeća 1984. za prijevod Ratne službe Oružanih snaga SFRJ na hrvatski jezik, kao znak nacionalizma (76). S obzirom da je Ratna služba 1976. godine stavljena izvan snage stupanjem na snagu doktrinarnog dokumenta „Strategija oružane borbe“, 1976, 3; Objašnjenje da je generala „Daljevića i one koji su ga poslali mučilo“ kroatiziranje nekih riječi gubi smisao pred hrvatskim tekstom doktrinarnog dokumenta *Strategija općenarodne obrane i društvene samozaštite SFRJ*, Beograd 1987.

⁴ „Uostalom, njegov kasniji prelazak kao penzionera na stranu Tuđmana po dogovoru sa svojom partijom i njezinim predsjednikom Račanom, pripisivao se meni, a posebno se isticalo njegovo forsiranje u službi i napredovanju“ piše admiral Mamula o Špegeljevoj karijeri. Branko Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, Podgorica 2000, 155.

⁵ Preustroj JNA je očito napravljen na pozicijama jugoslovenstva s kojeg je u doba Kadijevićeva ministrowanja, JNA postala srpska vojska. Među nosiocima preustroja na najvišim zapovjednim razinama bio je velik postotak Hrvata iz čijih su redova bila dva od tri zapovjednika vojnih oblasti i u njihovom rangu zapovjednici Vojnopomorske oblasti i Ratnog zrakoplovstva s protuzračnom obranom. Hrvat je bio i predsjednik Komiteta Organizacije SKJ u JNA. Srbi su bili zastupljeni sa saveznim sekretarom za narodnu obranu, načelnikom Generalštaba i zapovjednikom jedne vojne oblasti.

⁶ B. Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, 156.

⁷ Autor inače dosta često zamjenjuje i izjednačuje 5. armiju s 5. vojnom oblastu iako se radi o dvije različite kategorije vojnih sastava (npr. 337). Armija Kopnene vojske bila je samostalna operativna skupina, dok je vojna oblast bila stratezijska skupina. *Priprema i izvođenje operacija oružanih snaga u ONOR-u*, 1981, 13; MORH/M4: SSNO, GŠ OS SFRJ, I Uprava, SP. br. 532-1 od 14. 3. 1989, Komandi 5. VO, „Dogradnja i razvoj rukovođenja i komandovanja u oružanim snagama“.

ječno.⁸ Kako to admiral Mamula svjedoči preustroj je vojni vrh pripremao nakon albanske pobune na Kosovu 1981. u što je uloženi ogroman višegodišnji napor (danas se to naziva lobiranje) i nije „pao“ s neba.⁹ Teško je povjerovati da bi protivnik preustroja postao zapovjednik armije, a nakon dokidanja armija i vojne oblasti. U svakom slučaju preustroj „Jedinstvo“ bio je snažan udar na teritorijalnu obranu jer su po ratnoj shemi republički i pokrajinski štabovi TO podređeni zapovjedništvima vojišta, a postrojbe TO zapovjedništvima korpusa.

Posebnu pažnju zaslužuje Špegeljevo stajalište o Teritorijalnoj obrani kao ravnopravnoj sastavnici Oružanih snaga SFRJ. Oспорava tvrdnju admirala Mamule da „se u jednoj operativnoj zoni ne mogu pojavljivati dva ravnopravna komandanta“. U prijevodu na konkretne odnose, to je značilo da u nekoj operativnoj zoni oružane snage ne mogu djelovati efikasno ako u njoj s jednakim zapovjednim pravima postoje zapovjednik neke jedinice JNA i njemu ravnopravan zapovjednik neke jedinice TO“ (61). Špegeljevo je stajalište da takav „zaključak vojnostručno ne stoji, jer se ta dva zapovjednika u pravilnoj organizaciji uopće ne sukobljavaju nego, naprotiv, dopunjuju i u suradnji postižu bitno veću efikasnost s obzirom na to da je riječ o različitim i jasno razgraničenim, ali komplementarnim tipovima vojnog djelovanja: manevarskoj snazi na cijelom teritoriju zemlje (JNA) i teritorijalnom gerilskom načinu ratovanja na teritoriju pojedine republike (TO)“ (61). Ovakvim stavom Špegelj je ostao dužan pojasniti što to znači „pravilna organizacija“. Ako je zadaća Teritorijalne obrane gerilski (partizanski) rat na teritoriju pojedine republike, to može značiti da se izvodi samo na okupiranom području, u zaleđu agresora, i u tom slučaju se u skladu s autorovim stavom prema operativnoj (manevarskoj) komponenti može govoriti samo o njenom dijelu odsječenom od glavnine. I u tom slučaju se zna

⁸ Da je Špegelj također znao biti borac protiv političkih neistomišljenika, svjedoči umirovljen general pukovnik JNA Pavle Jakšić citirajući pismo admiralu Mamuli iz ožujka 1987. u kojem se osvrće na Špegeljev napad na njega i prozivanje desničarom. Zatraživši objašnjenje od Mamule za taj napad pita se je li to istina i je li to „zvaničan stav armijskog rukovodstva ili lično buncanje politički neobrazovanog i protizakonito nastrojenog nosioca generalskih epoleta koji misli da je glodanje mojih oklevetanih kostiju podesno sredstvo za sticanje karijere. A mogao bi i morao znati da zakoni Jugoslavije–koji će, nadam se, jednom stupiti u dejstvo–predviđaju kazne za mračno, javno političko etiketiranje s ciljem povređivanja nečije ličnosti i rušenja njenog ugleda?“. Pavle Jakšić, *Nad uspomenu*, knjiga II, Beograd 1990., 412–414.

⁹ Prelasku na taj plan prethodila su uvjeravanja (Saveznog sekretarijata za narodnu obranu Predsjedništva SFRJ, predsjedništva republika i pokrajina, vodstva SKJ, Komisije CK KPJ za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu, Vojni savjet, Savjet narodne obrane) raznih saveznih organa da stvaranje zapovjedništava vojišta, pod koje se objedinjavaju dvije ili tri republike ne uzima prava i obveze republika i pokrajina u obrani zemlje i stvara mogućnost JNA za centralizaciju poslova u ratu i miru, a naročito u ratu „što je za neke značilo otvaranje puta unitarizmu, pred ulazak u ustavne promjene, a JNA je od njih uvijek optuživana kao instrument unitarizma“. Prijedlog je jedva prošao iako je potom taj problem ponovno pokretan, a političko vodstvo Slovenije početkom 1988. godine tražilo je i reviziju odluke. „Savezni sekretarijat za narodnu obranu“, *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945–1985*, knjiga 7/1, Beograd 1990., 375–376.

tko je „gazda“. ¹⁰ Špegeljevo stajalište o Teritorijalnoj obrani politička je obrana, a ne vojnostručni stav o koncepciji općenarodne obrane i društvene samozaštite (ONO i DSZ) SFRJ. Koncepcija ONO i DSZ imala je svoju vojnu i političku pozadinu po kojoj je nakon sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj osnovana Teritorijalna obrana. Ustavom je definirana kao ravnopravna komponenta JNA i u vojnom pogledu to je ostala samo na riječima. ¹¹ Njena je uporaba bila predviđena u skladu s nikada objektivno istraženim i postavljenim iskustvima iz Drugog svjetskog rata na području Jugoslavije, pa je u sebi imala vrlo veliku dozu fikcije. Teritorijalna obrana je bila predviđena za gerilski rat koji se mogao voditi samo u zaleđu privremeno zaposjednutog područja od strane agresora i na pomoćnim (manje važnim) pravcima borbenih djelovanja JNA. S obzirom na svoj ustroj i naoružanje u jednoj operativnoj zoni gdje su djelovale postrojbe operativne vojske, Teritorijalna obrana je mogla igrati samo podređenu ulogu, a ravnopravnost je mogla imati samo na teorijskoj razini. To se najbolje vidi na ustroju Teritorijalne obrane. Partizanska brigada kao osnovna manevarska postrojba Teritorijalne obrane imala je sličan ustroj i bila je inferiornija od najslabije, partizanske (lake) brigade JNA. ¹² U usporedbi s oko 4500 vojnika koliko je imala pješaka ili motorizirana brigada JNA (koja uz to imala topnički i protuoklopni divizion, divizion PZO i načelno oklopni bataljun), razlika u borbenim mogućnostima i namjeni se povećava do razine besmislene za usporedbu. ¹³

Stajalište da se u Hrvatskoj s vremenom shvatilo „da je TOSRH *istinska hrvatska vojska*, da su njezini zapovjednici poznati i bliski sugrađani, obrazovani i vojno osposobljeni ljudi, poznati iz gospodarstva i prosvjete, koji žive i rade kao poznanici i susjedi, koji imaju zajedničke običaje i govore istim jezikom, sve oprečno doživljaju JNA“ (75) teško je dokazivo, ako ga je uopće moguće dokazati. Ono

¹⁰ Pravilo za uporabu divizije kao najveće združene taktičke postrojbe Kopnene vojske sadržavalo je mogućnost da se u ona određenim uvjetima, kada to interesi borbe zahtijevaju a posebno kada se divizija nalazi na privremeno zaposjednutom području, podredi zapovjedniku republičkog ili pokrajinskog štaba TO". Pravilo: *Divizija Kopnene vojske*, 1979, 32.

¹¹ U svijetu su tada postojale tri koncepcije odnosa teritorijalne i operativne komponente oružanih snaga. U jednom slučaju teritorijalna je podređena operativnoj komponenti, dok je u drugoj obrnuto. Samo je SFRJ imala ravnopravan odnos obiju komponenti. Konrad Kolšek, „Odnos operativne i teritorijalne komponente oružanih snaga SFRJ“, *Vojno delo*, 4/1989, 25-37.

¹² Brigada TO je ustrojbeno imala oko 1400 ljudi, 6 minobacača 120 mm, 18 minobacača 82 mm i 18 minobacača 60 mm, kao i 10 netrajnih topova 82 mm, dok je partizanska (laka) brigada JNA imala oko 1670 vojnika, 6 minobacača 120 mm, 18 minobacača 82 mm, 18 minobacača 60 mm, 12 lakih raketnih lansera 128 mm i 18 netrajnih topova 82 mm. SRH, Republički štab Teritorijalne obrane, Ratna formacija broj T-411.371, Partizanska brigada Teritorijalne obrane, 1988. Po pješakom naoružanju brigada TO je u svom naoružanju imala čak i nešto više poluautomatskih pušaka (579) u odnosu na automatske puške (515); SSNO, GŠ OS SFRJ, Formacija broj 311.534, Partizanska brigada „R“, 1991. Od pješackog naoružanja partizanska brigada je imala 917 automatskih i 340 poluautomatskih pušaka.

¹³ Partizanska (laka) brigada je po koncepciji ONO i DSZ i strategiji oružane borbe bila prvenstveno namijenjena za djelovanje na gorsko-planinskom zemljištu dok je na manevarskom zemljištu trebala borbeno djelovati na pomoćnom pravcu. Pravilo: *Brigada (pešadijska, motorizovana, brdska, planinska, mornaričke pešadije i laka)*, 1984, 15.

previše ide prema neiskazanoj tvrdnji da je takva TO koju je između ostalog i on izgrađivao, bila sposobna stati na put JNA. Glede modernosti TO stajalište je upitno, u popisu sredstava TO općine Đakovo iz 1991. koji donosi, razvidna je mješavina oružja većim dijelom trofejnog, a tek manjim dijelom suvremenog (284–285). Po nalogu Saveznog sekretarijata za narodnu obranu 5. armija je 1987. (upravo u razdoblju Špegeljevog zapovjedanja) ustupila TO: 2000 automata M-49/57, 7100 pušaka M-48, 816 ručnih bacača M-57, 23 gorska topa M-48 mm i 14 komada minobacača 120 mm M-52.¹⁴ Godinu dana kasnije počelo je ustupanje 50.000 pušaka M-48 i 200 ručnih bacača M-57.¹⁵ Sve trofejno i zastarjelo naoružanje.

Površan je i dnevno-politički motiviran osvrt na Drugi svjetski rat, što se može držati inzistiranjem na crti podjela u političkom i akademskom dijelu današnje hrvatske javnosti. Kako drugačije shvatiti tvrdnju o glavnim štabovima Narodnooslobodilačke vojske i nezadovoljstvo njihovim ukidanjem. Naročito tvrdnju da su glavni štabovi Narodnooslobodilačke vojske u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH bili neusporedivo razvijeniji nego u drugim republikama (87), pogotovu kada BiH i nije imala u takvom pogledu Glavni štab nakon travnja 1943, s tim da je njegova uloga od sredine 1942. bila simbolična.¹⁶ Također, nacionalni postotak partizanskih postrojbi u Hrvatskoj u jesen 1943. ne odgovara istini, kao i broj korpusa kojih je bilo tri, a ne pet (23).¹⁷

¹⁴ MORH/M4: Komanda 5. armije, DT, br. 21-2/87 od 29. 1. 1988, SSNO-GŠ OS SFRJ-I Uprava, Izveštaj o borbenoj gotovosti za 1987. godinu.

¹⁵ MORH/M4: Komanda 5. armije, DT, br. 7-1 od 23. 1. 1989, Izveštaj o borbenoj gotovosti za 1988. godinu.

¹⁶ Nikola Anić, „O glavnim štabovima. Posebno o Glavnom štabu Hrvatske u vrijeme formiranja armija“, *Armije u stratezijskoj koncepciji NOR i revolucije*, Beograd 1986, 237–239.

¹⁷ Velimir Ivetić, "Srbi u antifašističkoj borbi na područjima Nezavisne države Hrvatske 1941–1945. godine (II)", *Vojnoistorijski glasnik*, 2–3/1995, 38; Osnovni podaci o korpusima kod Nikola Anić, Sekula Joksimović, Mirko Gutić, *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije*, Beograd 1982., 848–855; Špegelj u stvari ponavlja tvrdnju iz sredine 1990. na koju je odmah reagirao poznati duo stručnjaka JNA za specijalni rat i koncepciju ONO i DSZ: „Činjenica da danas, 45 godina po završetku rata, čak tako visoko vojni komandanti, kakav je na primer, doskorašnji komandant 5. armijske oblasti, general-pukovnik u penziji, Martin Špegelj, ispravljaju istorijsku stvarnost i ulogu Vrhovnog štaba NOV i POJ, sa Vrhovnim komandantom na čelu, spada u oblast političkog kameleonstva i sa „Historijskim činjenicama“ nema baš nikakve veze (Slobođna Dalmacija, 29. VII. 1990). Po Martinu Špegelju 'Glavni štabovi Slovenije, Hrvatske, Makedonije i BiH (Srbija i Crna Gora prema Martinu Špegelju i nisu imale Glavne štabove – naša primedba) su bez ostatka okupljale NOV i NOO na svojem teritoriju, formirali ih, organizovali i vodili operacije. Naravno, postojao je i Vrhovni štab koji je globalno, orjentimo rukovodio borbom na cijeloj teritoriji Jugoslavije, ali to su bile direktive na duži rok. U nemogućnosti polemičkog osvrta, na ovom mestu samo da Špegelj postavim nekoliko pitanja: 1) zna li on koje koga i kada formirao – Vrhovni štab Glavne štabove, ili obrnuto; 2) da Glavni štab BiH, posle dolaska Vrhovnog štaba u Zapadnu Bosnu 1942. g. više nije ni postojao, jer je Vrhovni štab za svo vreme rata neposredno rukovodio oružanim snagama na ovoj teritoriji; 3) ko je rukovodio sa Grupom proleterskih udarnih brigada u njihovom prodoru u Z. Bosnu polovinom 1942. g.; 4) ko je rukovodio Operativnom grupom divizija u IV. i V. bepr. ofanzivi 1943. godine (Neretva, Sutjeska); 5) ko je rukovodio prodorom glavnih snaga NOV i POJ u Srbiju i operacijom za oslobođenje Beograda u drugoj polovini 1944. g.; konačno, ko je rukovodio svim operacijama kako operativnog tako i stratezijskog značaja posle uspostavljanja Sremskog fronta do definitivnog oslobođenja zemlje? i td. Očigledno je da su „istorijske činjenice“ jedno, a dodvoravanje aktuelnom političkom rukovodstvu – drugo.“ Boško Todorović, Dušan Vilić, *Idzaja i odbrana Jugoslavije*, Privredapublik, Beograd 1990, 77–78.

Plan za uklanjanje pobune u Kninu nakon događanja u kolovozu 1990. zaslužuje pažnju u prvom redu zbog loše procjene. Špegelj je pobunu namjeravao ukloniti ulaskom 12 autobusa i 15 putničkih vozila iz tri pravca (129). Posadu JNA u gradu je procijenio na oko 120 vojnika i 40 oficira iz topničke pukovnije i manjih (vjerojatno podstožernih postrojbi Kninskog korpusa). Zapovjednika korpusa generala Špiru Nikovića ocjenjuje kao osobu koja je davala „naslutiti da se ne bi miješao u unutrašnje poslove Hrvatske“ (128), što je možda i točno. Problem je samo što je Niković najranije od početka svibnja 1991. na dužnosti zapovjednika Kninskog korpusa, kojim je do tada zapovijedao general potpukovnik Tomislav Trajčevski.¹⁸ No, mnogo je veći privid potpuna neupućenost u mirnodopski efektivi Kninskog korpusa. Iako je Korpus bio doista „R“ klasifikacije, nije kao što to Špegelj tvrdi „glavne efektive imao na obali – u Zadru, Šibeniku i Splitu, te u Benkovcu i Kninu“ (128). Očito je mješanje postrojbi Kninskog korpusa s postrojbama Šibenskog (8.) vojnopomorskog sektora i podstožernih postrojbi Vojnopomorske oblasti (VPO).¹⁹ Najbrojnija postrojba Korpusa 221. motorizirana brigada „B“ klasifikacije bila je u Kninu. U sklopu priprema za obračun s Hrvatskom ta je brigada po zapovijedi Generalštaba Oružanih snaga SFRJ od 15. svibnja 1990. preustrojena u brigadu s oklopnim i mehaniziranim bataljunom. Brigada je preustroj trebala izvršiti do 20. lipnja 1990, puna dva mjeseca prije Kninske pobune. Po novom ustroju imala je Zapovjedništvo, 1. motorizirani bataljun, mehanizirani bataljun, oklopni bataljun i vod veze „A“ klasifikacije, a pozadinski (logistički) bataljun i komanda stana su bile „B“ klasifikacije, dok je ostali dio brigade bio „R“ klasifikacije. Osim oklopnog bataljuna koji je smješten u Benkovac, ostali dio Brigade bio je u Kninu.²⁰ To znači da je samo iz 221. motorizirane brigade u Kninu bilo oko 1050 vojnika, mlađih oficira i oficira.²¹ Do početka 1991. brojno stanje vojnika JNA u Kninu se do-

¹⁸ Izvanredno izvješće Kninskog korpusa od 27. travnja 1991. potpisao je general Trajčevski, dok je u reportaži glasila *Narodna armija* s početka lipnja zapovjednik korpusa general major Špiro Niković. MORH/M5: Komanda 9. korpusa, DT, 19-592 od 27. 4. 1991. Komandi Vojnopomorske oblasti, Vanredni izvještaj; „Prvi nagoveštaji razuma“, *Narodna armija*, 6. 6. 1991, 9; Prema generalu Nikoviću Špegelj je još jednom bio nepravedan ostavivši ga na dužnosti zapovjednika korpusa i u prvim mjesecima 1992. (337) iako je Nikovića u rujnu 1991. zamjenio general Vladimir Vuković, Niković je u 1992. bio zapovjednik Bihaćkog (10.) korpusa, a ne Momir Talić kako to piše Špegelj, na osnovu jedne netočne obavještajne informacije HV iz proljeća 1992.

¹⁹ U području nadležnosti Kninskog korpusa iz sastava Vojnopomorske oblasti i 8. vojnopomorskog sektora bili su: 594. inženjerski puk, 332. puk veze i 269. laki artiljerijski divizion PZO u Sinju, 11. proleterska brigada mornaričkog pješništva u Šibeniku, 271. laki artiljerijski raketni puk PZO i 60. srednji samohodni raketni puk PZO u Zadru. MORH/M5: Komanda 9. korpusa, Str. pov, br. 50-34 od 1. 10. 1990, Zapovest za mobilizaciju 9. korpusa.

²⁰ MORH/M4: SSNO, GŠ OS SFRJ, I Uprava, Br. 1487-171/89 od 15. 5. 1990., Komandi 5. vojne oblasti, Naredba; Da Špegelj zna više no što želi priznati vidi se na stranici 140 pri nabrananju gotovih bataljuna u koji ubraja i oklopno-mehanizirani bataljun u Kninu. Zašto ga je „zaboravio“ 12 stranica prije samo on zna.

²¹ MORH/M5: Pregled narastanja (pristizanja ljudstva) u mobilizaciji 221. mtbr (RJ 4527), 1990.

datno povećalo zbog preklasifikacije u „A“ stupanj 221. motorizirane brigade i 9. bataljuna Vojne policije.²² Netočna tvrdnja da su iz Korpusa tih dana „otpušteni vojnici koji su odslužili, a novi još nisu bili stigli“ (128) s čime ročnu populaciju korpusa ograničuje isključivo na kolovoški naraštaj čineći još jednu konstrukciju.²³ Zanimljivo je i da dvoji oko angažmana JNA u slučaju intervencije, kao da je djelovanje njenog Ratnog zrakoplovstva sredinom kolovoza bilo ishitren čin nekolicine pilota, a ne strateška odrednica vojnog vrha. Plan također pokazuje upitnu procjenu s kojom je pobuna u Kninu tretirana kao izolirana pojava, a ne dio jedne politike koja je počela 28. veljače 1989. s mitingom na Kosovu polju kraj Knina.²⁴ Na taj način „prolazi“ autobusni plan pa se u drugi plan gura činjenica da se moralo proći nekoliko desetina kilometara neopaženo kroz područje u kojem je osim s pravca Sinja i Drniša živilo većinsko srpsko pučanstvo. Za razliku od kasnijeg hrvatskog odnosa prema BiH, prema kojem je prekriticlan, nije dvojio u opravdanost korištenja teritorija druge republike za gušenje pobune u Kninu.

Nakon preuzimanja dužnosti ministra obrane RH Špegelj se ubrzo našao u središtu skandala koji je „zapalio“ Jugoslaviju. Poznati film iz prosinca 1990. predmet je osporavanja u smislu autentičnosti. Špegelj ga, što je i razumljivo osporava, ali dosta neuvjerljivo. Naime, svoditi građanski rat kao specifičnu vrstu rata na sukobe u neboderima, odnosno davati mu isključivo značajku borbi unutar naseljenih mjesta svakako je dvojbena (177–178).²⁵ Taj je film nespremnu Republiku Hrvatsku doveo na rub rata s JNA i treba ga promišljati kao dobrodošao dar JNA da putem izvanrednih prilika pokuša srušiti legalno izabranu hrvatsku vlast. Film je također, najkompromitiraniji dio hrvatske politike na strategijskoj razini. Trajna je Špegeljeva optužnica za loš odabir suradnika, nikakvo sigurnosno osiguranje i primjer nepotizma (kapetan Vladimir Jagar) na koji tako rado ukazuje kod drugih.

Nacionalni sastav JNA, odnosno umanjivanje postotka Srba u zapovjednoj strukturi jedna je od osnovnih točki u Špegeljevim planovima protiv JNA koje se „ogorčeno“ drži. Razumljivo, jer je je jedna od stožernih točki njegove strategije. Predočujući stajalište vojnog vrha OS SFRJ iz 1990, da silom zadrži Hrvatsku i Sloveniju u SFRJ, Špegelj ne govori istinu kada tvrdi da „koliko god

²² MORH/M5: Komanda 9. korpusa, Str. pov. br. 45–40 od 15. 2. 1991, Mobilizacijska procjena 9. korpusa.

²³ S ročnim vojnicima je 221. motorizirana brigada bila popunjena u svibnju i lipnju 1990, a prva popuna u 1991. bila je u ožujku. MORH/M5: Komanda 9. korpusa, DT. 19-592 od 27. 4. 1991, Komandi Vojnomorske oblasti, Vanredni izvještaj.

²⁴ Časlav Očić, „Hronika Srpske Krajine“. *Srpska krajina*, Knin–Beograd 1996, 385.

²⁵ Za „Špegeljev film“ tadašnji savjetnik predsjednika RH, Mario Nobilo drži da je „veći dio dokumentarnog filma bio autentičan, da je Špegelj u opuštenim trenutcima s ‚čovjekom od povjerenja‘ izrekao dovoljno inkriminirajućih misli, koje uglavnom nisu odgovarale realnosti i politici hrvatskog vrha već su bile njegovo osobno ‚sokoljenje‘ sugovornika“. Mario Nobilo. *Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990–1997*, Zagreb 2000, 90–91.

da je srbizacija odmakla, većinu još čine nesrpski časnici“ (111).²⁶ Sličnu tvrdnju ponavlja i u procjeni ljudstva JNA s gledišta izbjavanja s vojne izobrazbe (140). Ide mu na ruku (ali samo u pogledu iskrenosti), priloženi prijepis prijedloga vrhovništvu RH o preokretu obrambenih prilika u našu korist od 30. srpnja 1991. u kojem ponavlja da i „pored izvršene srbizacije, ipak je natpolovična većina u oficirskom sastavu JNA na teritoriju Hrvatske nesrpskog porijekla, s relativno najviše Hrvata“ (375). Nacionalna struktura oficirskog kadra JNA u Sloveniji i Hrvatskoj tada je po izravnom priznanju zamjenika zapovjednika 5. vojne oblasti na tiskovnoj konferenciji od 3. srpnja 1991. apsolutno bila u korist Srba, kojih je bilo 57%, Hrvata je bilo 12%, Slovenaca 6%, Crnogoraca 5%, Jugoslavena 4% i 16% pripadnika ostalih nacionalnosti.²⁷ Podatak o nacionalnom sastavu oficira u Vojnopomorskoj oblasti, 5. korpusu Ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane i PZO nije mi poznat, no teško je vjerovati da su i tu bila velika odstupanja, osim u Vojnopomorskoj oblasti. Podatak baca neugodno svjetlo ne samo na Špegelja nego i na Zapovjedništvo ZNG jer je riječ o podatku do kojeg se moglo doći kod prvog trgovca tiskom. Ne smije se isključiti ni oficirski zbor u bliskom zaleđu (Banjolučki, Tuzlanski i Novosadski korpus), što Špegelj čini.

Razmatrajući borbene mogućnosti 5. vojne oblasti Špegelj joj prilazi kao njen bivši zapovjednik, jer mu je bila dobro poznata. U osvrtima na nju drži se iznimnim profesionalcem pod čijem je zapovijedanju sve bilo kao po koncu, da bi nakon njegovog odlaska došlo do pada kakvoće izobrazbe i zastranjivanja JNA itd (76, 138).²⁸ Stajalište je upitno zbog činjenice da je od njegova umirovljenja do preuzimanja dužnosti ministra obrane RH prošlo samo godinu dana. Je li JNA u samo godinu dana mogla tako jako „posrnuti“ o čemu Špegelj ne dvoji?

Osvrćući se na izobrazbu pričuvnika JNA, Špegelj ima dosta neuobičajeno stajalište. „JNA je svoje obveznike stalno zamjenjivala kontingentima najmlađih godišta vojnih obveznika, a TO je svoje uzimala iz najzreljih, najiskusnijih godišta, od obveznika koji su vojni rok u JNA odslužili dok je stručna izobrazba u vojsci bila kvalitetna“ (76). Ovakva tvrdnja gotovo da nije vrijedna komentara i ispod razine je dužnosti koje je Špegelj obnašao u JNA. Što ta tvrdnja znači

²⁶ Na kraju 1985. udio Srba među zapovjednim kadrom iznosio je 57,17%, što je bilo 20,87% više od idealnog omjera u odnosu na broj stanovnika. Hrvata je u isto vrijeme bilo 12,51%, odnosno u općem odnosu manje za 7,23%. U istoj godini oficiri Srbi činili su 66,7% zapovjednika bataljuna (divizijuna), 70,2% zapovjednika pukova-brigada i 52,8% zapovjednika divizija. „Kadrovi i kadrovska politika“, *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985*, Beograd 1989, 261-262, 338. Edicija *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985*, je inače bila internog karaktera i teško je povjerovati da je Špegelju bila nepoznata.

²⁷ "Napadnuto je sve jugoslovensko", *Narodna armija*, 6. 7. 1991, 6.

²⁸ U vrijeme Špegeljevog zapovjedanja 5. armija je bila među prvima u JNA po broju smrtnih slučajeva, na što je Špegelju i njegovom zapovjedništvu osobno admiral Manula zabrinuto ukazao na referiranju o borbenoj spremnosti, održanom 7. ožujka 1987. u Zagrebu. SVA MORH: Komanda 5. armije, Str. pov. br. 5-1 od 10. 3. 1987, GŠ JNA I upravi, Izlaganje saveznog sekretara. Podatak sam naveo isključivo u svrhu pitanja, je li doista 5. armija u Špegeljevom razdoblju tako dobro funkcionirala, kao što to on tvrdi?

kada je primjenimo na 32. mehaniziranu diviziju, odnosno kasniji Varaždinski korpus. Na koji način održati pričuvu za oklopno-mehanizirane sastave a pogotovo nakon zamjene starijih sredstava ratne tehnike novim? JNA se svakako vodila uštedom, jeftinije je obnavljanje postrojbe novim vojnicima od dodatne izobrazbe starijih.²⁹ Neuobičajeno je i razmatranje o „zrelim“ i „najiskusnim“ godištim. Ne treba smetnuti s uma da je riječ o ljudima na prelazu iz dvadesetih i tridesetih godina, u načelu obiteljskoj populaciji. Kao izrazito politička vojska, JNA se, odnosno njen vojni vrh, zanosila tvrdnjama o politički sviješnim i motiviranim pričuvnicima, a u skladu s tim svjetonazorom to je mogla biti samo populacija u zrelih godinama. Špegeljevo stajalište je samo odraz takvog mišljenja (u neskladu sa suvremenim povijesnim primjerima), i dok je vojni vrh SFRJ već 1991. shvatio svoju zabludu, Špegelj nije ni danas, što govori da nije uopće shvatio ulogu i značaj gardijskih brigada Hrvatske vojske koje su uglavnom novačene iz populacije mlađih punoljetnika.³⁰

Konačan je zaključak da je JNA bila nesposobna za unutarnji rat, pa će se suočena s najmanjim oružanim otporom vojnički i zapovjedno urušiti, te ostati „gola ratna tehnika koja se urednom mobilizacijom u zapadnim republikama može u nekoliko dana preuzeti i staviti u upotrebu u sasvim novoj, apsolutno većoj ljudskoj kvaliteti“ (140).³¹ Za pokretanje ratnog potencijala 5. vojne oblasti Špegelj drži nužnu domobilizaciju „barem 80% vojnih obveznika u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH“ koji se zbog „teritorijalnog sustava popune ratne armije ... nisu mogli nadomjestiti mobilizacijom s nekih drugih područja, primjerice iz Srbije“.³² Kao treći zaključak je tvrdnja da je 80-85% ratne tehnike JNA u zapadnim republikama bilo u skladištima ili konzervirano, a na uporabi oko 15%. „U pogodnom trenutku, uz šire savezništvo ugroženih republika, ta je ratna tehnika na zlatnom tanjuru bila ponuđena tim republikama“ (141). Glede postotka uporabe tvrdnja nije istinita, što se može utvrditi na primjeru oklopnih

²⁹ Uostalom JNA je tek u drugoj polovini osamdesetih prenaoružala pješništvo jurišnom puškom M-70 i počela masovnije uvoditi u naoružanje strojnici M-84. Ne mali broj hrvatskih pričuvnika sreo se 1991. prvi put s ovim tipom pješačkog naoružanja.

³⁰ „Kao veliko iznenađenje deluje saznanje da su aktivni vojnici, vojnici-mlađici od 18 i 19 godina najbolji deo ratnih jedinica, njihovo granitno jezgro“, pisao je u studenom 1991. umirovljeni general Dušan Dozet, „Armija dobro izvršava zadatke“, *Narodna armija*, 28. 11. 1991, 14.

³¹ Stavovi o problemima koje je JNA imala dobrim dijelom stoje. Ali napad na vojarnu koja se brani nije nezahtevan čin a tvrdnja da u takvim slučajevima top i tenk malo znače vrlo je upitna. Sigurno bi stanovnici Zagreba, Osijeka i Bjelovara imali posve različita mišljenja o tome što može napraviti mehanizirana brigada u gradskim vojarnama bez obzira na neprikladnost vojarni za borbena djelovanja. Glede napada na vojarnu Špegelj to ne doživljava kao neki zahtevan zadatak. Napad je što je opće prihvaćeno redovno zahtevniji od obrane. Branitelj (JNA) koji je uz slabiji moral bolje naoružan i s postavljenim inženjerskim osiguranjem oko objekta koji se brani nije bio za podcijeniti što Špegelj konstantno čini.

³² Dovodjenje ljudstva jačine bataljuna bilo je moguće, što je JNA u svibnju 1991. i učinila u Sloveniji kada je zračnim putem prebacila ročnike tenkiste iz sastava 211. oklopne brigade iz Niša u Vrhniku. MORH/M4: Komanda 5. vojne oblasti, 15. 5. 1991. Izveštaj o obilasku i kontroli 1. okr. i 228. mtbr; „Ko je pucao u tenkiste“, *Vojska*, 4. 6. 1992, 36.

i mehaniziranih bataljuna. Izmjenama u mirnodopskoj klasifikaciji u toku 1990. od 29 ratnih oklopnih i mehaniziranih bataljuna na području Hrvatske u mirnodopskoj uporabi na razini „A“ klasifikacije bilo ih je najmanje 19.³³ Zagrebački korpus je 9. ožujka 1991. za „jednovremeno angažovanje“ mogao pokrenuti 242 borbena vozila, 218 motornih vozila i 2281 pripadnika ili 80% imajućeg stanja.³⁴ Prilikom nadzora 265. mehanizirane brigade u Bjelovaru iz sastava Varaždinskog korpusa od strane Inspekcije Oružanih snaga SFRJ u ožujku 1991, brigada je pri dobivenoj borbenoj uzbuni pokrenula 151 borbeno i 92 neborbena vozila.³⁵

Stajalište o nesposobnosti JNA za unutarnji rat na kojem Špegelj konstantno inzistira također je upitno. Događanja na Kosovu 1981. po mišljenju vojnog vrha bila su bliska ratnim okolnostima.³⁶ Kada im pridodamo događanja iz 1989. možemo ustvrditi da je upravo eliminiranje unutarnjih potresa jedino mirnodopsko (uspješno) iskustvo JNA i da je ona upravo za to bila najspremnija, a uzroke neuspjeha na vojnom polju treba tražiti i u međusobnom odnosu srpskog političkog vrha i Saveznog sekretarijata za narodnu obranu SFRJ.³⁷

Što se tiče mobilizacije po ratnom ustroju Špegelj je u pravu. No u pogledu mirnodopskog ustroja bio je dužan pojasniti neke stvari. JNA je po mirnodopskom ustroju klasificirala postrojbe na osnovu stupnja popunjenosti. Postrojbe „A“ klasifikacije imale su od 60 do 100%, „B“ od 15 do 60% i „R“ do 15% popunjenosti po ratnom ustroju. Postrojbe „A“ klasifikacije su imale kadrovsku osnovu od vojnika na redovnom služenju vojnog roka. Po jugoslavenskoj doktrini Kopnene vojske takve su postrojbe brzo postizale ratnu formaciju i bile spremne za brzu uporabu. Dalje treba naglasiti da je JNA po ratnom ustroju bila predviđena za rat s NATO paktom i Varšavskim ugovorom, što znači da u rat s razoružanom Hrvatskom mogla ući s znatno manje snaga, i da je trebala izvršiti korekcije u svome dotadašnjem ustroju. Iako to Špegelj ne spominje, to je i učinjeno. Dan nakon naloga Generalštaba OS SFRJ za oduzimanje oružja Teritorijalne obrane SRH stigla je i naredba kojom je potaknut preustroj snaga Vojnopomorske, 1. i 5. vojne oblasti radi pacifikacije Hrvatske. U 5. vojnoj

³³ Za oklopni bataljun 139. motorizirane brigade u Pazinu nije mi poznata mirnodopska klasifikacija. Broj tenkova i oklopnih borbenih vozila u oklopnim i mehaniziranim bataljunima, računajući bataljun po novom ustroju od 40 oklopnjaka iznosi 760 tenkova i BVP (OT) za dio Hrvatske u nadležnosti 5. vojne oblasti. Stvarna brojka je zasigurno manja, ali znatno iznad Špegeljevih 15%.

³⁴ MORH/M4: Komanda 10. korpusa, OC, Str. pov. br. 34-103 od 9. 3. 1991, Komandi 5. vojne oblasti, Pokretljivost jedinica Korpusa i mogućnosti angažovanja.

³⁵ MORH/GS: SSNO, GŠ OS SFRJ, Inspekcija oružanih snaga, Str. pov. br. 164-1 od 21. 3. 1991, Komandi 5. vojne oblasti, Ocena borbene gotovosti 265. mbr „A“, 32. K, 5. VO.

³⁶ „Neka iskustva iz dovođenja oklopne brigade na Kosovo u kriznoj situaciji 1981. godine“, *Bilten Generalštaba JNA*, br. 39, 1982, 6; Nešto više o tome kod B. Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, 35-40.

³⁷ OS SFRJ su imale pred rat gotovu studiju o uporabi oružanih snaga u izvanrednim prilikama (građanski, unutrašnji rat) sa svim strategijskim, operativnim i taktičkim uputstvima, ali da ona uopšte nije korišćena za vreme sukoba u Sloveniji i potom, u Hrvatskoj“. „Kritička intonacija“, *Vojaska*, 6. 5. 1993, 28.

oblasti krajem lipnja 1990. godine, 6. proleterska pješačka divizija i Komanda obrane grada Zagreba su dokinute i zamjenjene s Zagrebačkim korpusom po ugledu na mirnodopska iskustva Prištinskog korpusa s istom zadaćom, pacifikacijom područja. Korpus je preraspodjelom snaga dobio dio podstožernih postrojbi Zapovjedništva 5. vojne oblasti i dio postrojbi Varaždinskog i Riječkog korpusa. Preustrojem su sve rodovske postrojbe oklopništva dobile „A“ klasifikaciju, kao i dio topničkih i protuoklopnih. Slične promjene izvršene su i u Kninskom, Sarajevskom i Banjolučkom korpusu.³⁸ Preustroj JNA iz 1990. na području i u bliskom okružju Hrvatske Špegelj ne spominje. Je li to stoga što nije znao za njega, ili mu se ne uklapa u osobnu koncepciju? Što god da je istina dovodi u pitanje tvrdnju o svojim istomišljenicima i suradnicima u redovima JNA (161–162) koji su ga očito „zaboravili“ izvjestiti o ustrojbenim promjenama u 5. vojnoj oblasti i Vojnopomorskoj oblasti.

Baveći se s JNA, Špegelj je potpuno zaokupljen vojarnama pa potpuno zanemaruje njezinu djelatnost u Hrvatskoj. Stječe se dojam da ona nije radila gotovo ništa, osim što je čekala u vojarnama hrvatski napad da preda oružje i opremu. Špegeljevo „ignoriranje“ njezinog djelovanja ne znači da ga nije bilo, a njemu je očito odgovaralo da JNA miruje u vojarnama. Već spomenuti preustroj iz sredine ljeta 1990, u proljeće 1991. pratio je pokušaj izvođenja Stožerne ratne vježbe „Bedem-91“ po novom izmjenjenom ratnom planu „Sutjeska-2“.³⁹ Potom je slijedila blokada kninske krajine i dijela Like s većinskim srpskim pučanstvom po planu za izvanredne prilike „Radan“.⁴⁰ U svibnju je iz sastava 51. mehanizirane brigade iz Pančeva premješten oklopni bataljun na Banovinu u Petrinju, u sastav 622. motorizirane brigade.⁴¹ Na područje Vukovara i Vinkovaca uvedena su dva mehanizirana bataljuna iz 36. i 453. mbr i podređeni zapovjedništvu Tuzlanskog korpusa.⁴² Zašto ta ojačanja Špegelj prešućuje, iz neznanja ili neuklapanja u sliku rata koju daje?⁴³ S tim ponovno dovodi u pitanje tvrdnju o svojim istomišljenicima i suradnicima u redovima JNA (161–162).⁴⁴

³⁸ MORH/M4: SSNO, GŠ OS SFRJ, I Uprava, Br. 1487-171/89 od 15. 5. 1990, Komandi 5. vojne oblasti, Naredenje. (U prilogu); B. Jović, *Posljednji dani SFRJ*, 152.

³⁹ MORH/M4: Radna bilježnica načelnika Štaba 5. VO, bilješka od 15. veljače 1991.

⁴⁰ MORH/M5: Komanda 9. korpusa, DT- 1-4 od 5. 4. 1991, Komandi 9. bVP, Zapovijed za obranu Op. br. 1.

⁴¹ MORH/M4: Komanda 5. Vojne oblasti od 12. 5. 1991, Izvješće sa obilaska i kontrole 622. mtbr i 4. okbr; Anton Tus, „Rat u Sloveniji i Hrvatskoj do Sarajevskog primirja“, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, Zagreb–Sarajevo 1999, 68–69.

⁴² HIC: Komanda 17. korpusa, DT, br. 11/1-93 od 14. 5. 1991, Komandi 158. mpoabr, Naredenje.

⁴³ Nazočnost oklopnog bataljuna 51. mehanizirane brigade Špegelju je bila poznata najkasnije početkom lipnja 1991. MORH/M4: Ministarstvo obrane, 14. 6. 1991, Službena zabilješka. Špegelj je na zabilješci napisao „ZNG, iskoristiti radi evidencije“.

⁴⁴ Uz dovođenje postrojbi u Hrvatsku radi ovladavanja prostorom izvršene su i mobilizacije nekih postrojbi ovog roda po ratnom ustroju. U Beogradu je izvršena prva mobilizacija pričuvnika 1. proleterske gardijske mehanizirane brigade s odzivom od 104 posto. a u Nišu je mobilizirana po ratnom ustroju 211. oklopna brigada. „Ti divni ljudi, mladi ratnici“, *Narodna armija*, 22. 12. 1991, 20; „Ko je „pucao“ u tenkiste“, *Vojnska*, 4. 6. 1992, 36.

Oko rata u Sloveniji Špegelj nema dvojbe. Hrvatska je trebala napasti JNA u Hrvatskoj i tome daje velik prostor (227–239). Za uzvrat ono što je uslijedilo na istočnim granicama Hrvatske tih dana prešućuje i i intepretira na svoj način. Približavanjem kraju rata u Sloveniji na granici Hrvatske i Srbije koncentrirane su četiri mehanizirane brigade 1. vojne oblasti JNA (1. proleterska gardijska, 36., 51. i 453. mehanizirana brigada) dok je u Osijeku 12. proleterska mehanizirana brigada zaposjela prometnice koje vode iz grada. Istodobno je zaposjela mostova na Dunavu.⁴⁵ Izlaz oklopništva JNA na granicu bio je u trenutku kada se rat u Sloveniji približavao kraju. Hrvatska mimo dogovora nije intervenirala, osim s manjim skupinama i pokušajima zaprečavanja prometnica prema Sloveniji. Po Špegeljevoj interpretaciji JNA je bila na koljenima i hrvatska je strana trebala načiniti samo korak da je dotuče. Stajalište brani tvrdnjom da oklopništvo s područja Sremske Mitrovice nije imala vremena intervenirati prema Hrvatskoj, kako bi je brzo stavili pred svršen čin. U biti je to polemika s umirovljenim admiralom flote, Barankom Mamulom čiju je knjigu očito čitao. Kao ministar obrane Špegelj je vjerojatno znao s čime raspolažu hrvatske oružane snage, pa je zasigurno znao da tada ni jedna hrvatska postrojba u istočnoj Slavoniji nije imala na raspolaganju protuoklopno oružje, osim u simboličnim količinama. S kakvim je odnosom snaga Špegelj htio ući u konfrontaciju JNA može se vidjeti na protuoklopnim mogućnostima 106. „R“ brigade Zbora narodne garde iz Osijeka. Brigada je 29. lipnja 1991. imala samo 4 ručna bacača.⁴⁶ Njezin protivnik na širem području grada Osijeka bila je glavnina 12. proleterske mehanizirane brigade „A“ klasifikacije s oko 60 tenkova i BVP (OT) na uporabi. Protuoklopne mogućnosti 106. brigade teorijski nisu bile dostatne ni za uništenje jednog tenka, jer je za njegovo izbacivanje bilo potrebno pet ručnih bacača. Dodajmo i vjerojatnu mogućnost da „u borbi učestvuje do 50% RB od ukupno raspoloživih“, jer će „ostali biti uništeni pre stupanja u borbu ili u njoj neće učestvovati“, tada dobijamo teorijsku pro-

⁴⁵ MORH/M4: ZZNG, Kratki zbirni izvještaj o djelovanju 2/3. 7. 1991; MORH/M4: Zapovjedništvo 3. br ZNG, Str. pov. br. 01-25/1-91 od 3. 7. 1991, Operativnom dežurnom Ministarstva obrane, Dnevno izvješće; MORH/M4: Zapovjedništvo 106. brigade ZNG od 3. 7. 1991, Ministru obrane RH, Izvješće; MORH/M4: Zapovjedništvo 3. br ZNG od 4. 7. 1991, Operativnom dežurnom Ministarstva obrane, Dnevno izvješće; „Izdaja nam otvorila oči“, *Narodna armija*, 13. 7. 1991, 20–21; „Razlozi za zadovoljstvo“, *Narodna armija*, 7. 8. 1991, 4; „Ti divni ljudi, mladi ratnici“, *Narodna armija*, 22. 12. 1991, 20; „Do jednog za otadžbinu“, *Narodna armija*, 17. 7. 1991, 10; „Opstojavaju vojnički mostovi“, *Narodna armija*, 20. 7. 1991, 23; „Prvo ratno iskustvo“, *Narodna armija*, 31. 7. 1991, 12–13; „Čuvari vojničke etike“, *Narodna armija*, 17. 7. 1991, 11; „Odbijen treći napad“, *Narodna armija*, 31. 7. 1991, 12–13.

⁴⁶ MORH/M4: Zapovjedništvo 106. br ZNG, Str. pov. br. 1-41/91 od 29. 6. 1991, Zapovjedništvu ZNG RH, Izvješće; Od druge dvije pričuvne brigade ZNG u istočnoj Slavoniji (107. i 109.) jedna je imala 20 ručnih bacača (109.) dok je druga (107.) bila bez protuoklopnog naoružanja. MORH/M4: Zapovjedništvo 107. brigade ZNG, Kl. 814-05/91-01/01, Ur. br. 2185-04-01-91-21 od 29. 6. 1991. MORH-Zapovjedniku ZNG, Izvještaj o popunjenosti 107. brigade sa MTS; MORH/M4: Zapovjedništvo 107. brigade ZNG, Kl. 814-05/91-01/01, Ur. br. 2185-04-01-91-22 od 29. 6. 1991, MORH-Zapovjedništvo ZNG, Izvješće; MORH/M4: Zapovjedništvo 109. brigade ZNG, Str. pov. br. 04/81-91 od 29. 6. 1991, Zapovjedništvu ZNG, Izvješće o stanju, aktivnostima i popunjenosti 109. br NG.

tuoklopnu mogućnost 106. brigade ZNG, koja ne iznosi ni pola tenka.⁴⁷ Od 3. srpnja u Zagreb su počela stizati na Špegelja adresirana izvješća s istoka zemlje, o razmještanju oklopništva JNA u zahvatu državne granice.⁴⁸ Primjetno je da prešućuje tvrdnju admirala Mamule o zaplašenoj reakciji hrvatskog političkog vrha na početno koncentraciju JNA na istočnim granicama Hrvatske. Možda nije znao kolika je njihova snaga, ali kao general koji je imao iza sebe mirnodopsko zapovjedanje strateškom skupinom za vjerovati je da je znao napraviti procjenu stanja. A ta je procjena početkom srpnja nije bila ni malo ružičasta. Na istoku se koncentriralo brojno oklopništvo, a snage koje su imale zadaću obrane granice nisu ga imale čime zaustaviti. One nisu imale ni čisto i sigurno zaleđe. Na području Osijeka, Vukovara, Vinkovca, Đakova i Našica imale su u svom rasporedu ojačanu mehaniziranu brigadu, protuoklopnu brigadu, topnički puk i laki topnički puk PZO. Dalje prema zapadu stanje je bilo tek nešto bolje. Na desnoj obali rijeke Save bila je glavnina 329. oklopne brigade „A“ klasifikacije. Ta je brigada manju mehaniziranu skupinu imala na pravcu od južnog dijela Banovine do Plitvica. Na Banovini je bio oklopni bataljun 51. mehanizirane brigade. Sjeverozapadna Hrvatska i šire područje grada Zagreba su tek imali gustu koncentraciju oklopa. U Jastrebarskom i Karlovcu bila je glavnina 4. oklopne brigade „A“ (dio na Plitvicama), a u Zagrebu i Dugom Selu 140. mehanizirane brigade „A“. Sjeverno i sjeveroistočno bile su dvije mehanizirane brigade „A“ klasifikacije, 32. i 265. u Varaždinu, Koprivnici i Bjelovaru. U takvom odnosu snaga general Špegelj, koji ne ide previše u to razmatranje, bio je spreman ući u izravnu konfrontaciju s JNA. Kao što se zna predsjednik RH je odbio takav prijedlog. Koncentrirane četiri mehanizirane brigade na istočnoj granici, uz petu mehaniziranu brigadu u bliskom zaleđu, daje elemente za tvrdnju da je vojni vrh to učinio očekujući hrvatsku reakciju.⁴⁹ Kakav bi bio završetak takve hipotetske konfrontacije, ne znamo i nikada nećemo saznati. Kasniji tijek događanja konstantno će ići u hrvatsku korist i odnos snaga će se postupno smanjivati na štetu JNA. No, moramo reći da je s gledišta hrvatskih oružanih snaga i razmještanja, pred njima 3. srpnja 1991. koncentrirana oklopno-mehanizirana skupina, koja se mogla nazvati samo strateškom i čija je zadaća bila odgovoriti na pokušaj hrvatskog juriša na vojarnje. Očekivanog odgovora nije bilo, pa je JNA nakon određenog vremena morala u skladu sa zakonom otpustiti pričuvnike s vježbi.⁵⁰ O razmještanju oklopništva 1.

⁴⁷ Usp. Milivoje Stanković, *Protivoklopna borba*, 1974, 170.

⁴⁸ MORH/M4-GS HV: Zapovjedništvo 106. brigade ZNG RH od 3. 7. 1991, Ministru obrane RH, Izvješće.

⁴⁹ Umirovljeni viceadmiral JNA Ivan Veselinović, komentirajući rat u Sloveniji tvrdi da je „Slovenija ... već bila otpisana jer je vojnom vrhu morao biti poznat dogovor Kučana i Miloševića iz januara 1991. godine o izlasku ove republike iz bivše SFRJ“. Fadil Ademović, *Beznadežla*, Sarajevo 1997, 233.

⁵⁰ Vidi: Martin Špegelj, „Prva faza rata 1990–1992: pripreme JNA za agresiju u hrvatski obrambeni planovi“, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, 58–59; „Memoari generala Špegelja – kako je Tadžman izdao Slovenec“, *Nacional* (Zagreb), 7. 11. 2000, 44; Branko Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, Podgorica 2000, 214.

vojne oblasti JNA na hrvatsko-srpskoj granici otvoreno je pisao onovremeni vojni tisak koji je do početka rujna redovno stizao u Hrvatsku.⁵¹

Komantirajući napad slabo naoružanog i opremljenog ZNG (3. „A“ brigada) na Mirkovce 26. srpnja (245–246), Špegelj će zamjeriti zbog slanja na pobunjenike snaga, koje je, koje li ironije, mjesec dana ranije želio povesti u sukob s mehaniziranom brigadom JNA. Istini za volju nadnevak napada, kao i interpretacija vrlo su dvojbeni. Radi se o napadu 3. „A“ i 109. „R“ brigade ZNG od 22. srpnja. Zapovijed za napad zapovjednika 3. „A“ brigade dostavljena je telefaksom Ministarstvu obrane Republike Hrvatske 25. srpnja 1991. u 10,20.⁵²

Tvrđnja da je zaustavljanje napadne operacije u zapadnoj Slavoniji učinak „katastrofalne greške našega državnog vodstva“ (325) stožerna je točka Špegeljevog pogleda na rat. Ona je osnova na kojoj on gradi sva događanja iza toga. U zapadnoj Slavoniji na bokove Banjolučkog korpusa JNA počeo je pritisak Operativne grupe Posavina a sa sjevera Operativne zone Bjelovar. Ona je u napredovanju s crte Virovitica–Podravska Slatina usporena i zaustavljena zbog srpskih pojačanja koja su stigla u zapadnu Slavoniju, pa je njen zapovjednik tražio da snage Operativne grupe „Posavina“ „maksimalno pojačaju svoje aktivnosti“ na bokove Banjolučkog korpusa s pravca Novske i Nove Gradiške, tražeći također i od Glavnog stožera HV snage za pojačanje.⁵³ Na novskom pravcu OG „Posavina“, 1. „A“ brigada ZNG bila je na granici svojih mogućnosti s oko 40% ljudstva izbačenog iz stroja, dok je stanje u dvije pričuvne brigade po ocjeni zapovjednika OG bilo „zabrinjavajuće“.⁵⁴ Na novogradiškom pravcu zapovjednik 121. brigade HV, ujedno zapovjednik pravca ojačan brigadom HV i bojnomo HV iz Zagreba, 29. prosinca 1991. je u izvješću o stanju Zapovjedništvu 3. OZ predlagao njihovo povlačenje u Zagreb, s tim da njihovo automatsko i poluautomatsko oružje ostane te da se podjeli domobranima, a da se pravac ojača sa 123. brigadom HV iz Slavonske Požege.⁵⁵ Dodajmo ovoj slici stanja na samom kraju 1991. i procjenu Glavnog stožera HV da je u razdoblju od 24. do 27. prosinca na desnoj obali rijeke Save u širem području Brčkog, Bosanskog Šamca, Gradačca i Bosanskog Broda JNA koncentrirala tri motorizirane brigade što je ukazivalo na mogućnost nasilnog prijelaza Tuzlanskog korpu-

⁵¹ Usp. „Izdaja nam otvorila oči“, *Narodna armija*, 13. 7. 1991, 20; „Razlozi za zadovoljstvo“, *Narodna armija*, 7. 8. 1991, 4; „Do jednog za otadžbinu“, *Narodna armija*, 17. 7. 1991, 10; „Opstojavaju vojnički mostovi“, *Narodna armija*, 20. 7. 1991, 23; „Prvo ratno iskustvo“, *Narodna armija*, 31. 7. 1991, 12–13.

⁵² MORH/M4: Zapovijed zapovjednika 3. brigade ZNG za napad. Dva dana ranije nekoliko gardista 3. „A“ brigade se žalilo predsjedniku, ministru i zapovjedniku ZNG na kadrovske promjene u postrojbi. Na toj je žalbi Špegelj dopisao da je tužna, provokatorska te da se ni jedan potpis ne vidi dobro. Ta napomena nudi vrlo vjerojatnu pretpostavku da 1991. nije imao primjedbe iz 2000.

⁵³ MORH/M4: Zapovjedništvo OZ Bjelovar, Op. br. 276-1 od 28. 12. 1991, Načelniku GS HV, Izvanredno izvješće; MORH/M4: Zapovjedništvo OZ Bjelovar, Op. br. 974-51 od 28. 12. 1991, GS HV, Dnevno izvješće.

⁵⁴ MORH/M4: Zapovjedništvo OG „Posavina“ od 28. 12. 1991, OC GS HV, Izvješće.

⁵⁵ MORH/M4: 121. brigada od 29. 12. 1991, Zapovjedništvu III OZ, Izvješće.

sa preko rijeke Save radi olakšavanja položaja Banjolučkog korpusa.⁵⁶ Doista, je li zaustavljanje napadnih djelovanja HV u zapadnoj Slavoniji učinak „katastrofalne greške našega državnog vodstva“ kako to tvrdi Špegelj (325)?⁵⁷

U intervjuu koji je Špegelj dao tjedniku *Nedeljna Dalmacija* u listopadu 1994. ustvrdio je da su nakon zaustavljanja JNA u istočnoj Slavoniji krajem 1991. ostale slobodne tri brigade. Zajedno sa snagama u zapadnoj Slavoniji „mogle“ su izbiti na rijeku Savu, pa je HV mogla imati za druga bojišta „devet vrlo jakih brigada i sedam samostalnih bataljuna“.⁵⁸ Krajem 1991. Operativna zona Osijek je s mukom održavala obrambenu crtu koja je u vrijeme, i nakon pada Vukovara tri puta ozbiljno uzdrmana. Prvo je 16. studenog 3. proleterska gardijska mehanizirana brigada JNA zauzela sela Lipovac, Apševce, Podgrađe i Nijemce ozbiljno ugrozivši položaj Operativne zone Osijek.⁵⁹ Nepotpunu 105. brigadu HV koju je Glavni stožer pridodao Operativnoj zoni Osijek, zapovjednik zone brigadir Gorinšek držao je nesposobnom za „zadatke obrane“.⁶⁰ Dojam generala Špegelja o toj postrojbi sasvim je drugačiji (319). Druga ozbiljna kriza u Operativnoj zoni Osijek bila je iznenadni napad JNA 20. studenog i zauzimanje Ernestinova pri čemu je rastrojena 130. brigada HV.⁶¹ Treći krizni trenutak bio je pad Tenjskog Antunovca 5. prosinca 1991.⁶² Bile su to zadnje promjene crte između sukobljenih strana u istočnoj Slavoniji, osim manjeg pothvata HV prema Baranji u drugoj polovici prosinca. Zapovjednik Operativne zone Osijek u izvješću načelniku Glavnog stožera HV od 28. prosinca piše da „Operativna zona za sada nema značajnijih slobodnih snaga“. Zona je imala određenih problema na pravcu Paulin Dvor–Vladislavci–Beketinci koji je branila brigada dovedena iz Zagreba, popunjena s 50% ljudstva „niskog morala .. koje već sada traži da bude pušteno na odmor u Zagreb“. Najveći problem za Operativnu zonu je bila svakako 3. „A“ brigada ZNG koja je također imala samo 50% ljudstva, a ona je kao jedina djelatna trebala biti nositelj borbenih djelovanja.⁶³ Za popunu novou-

⁵⁶ MORH/M4: ZOZO, Str. pov. br. 525-122-65 od 28. 12. 1991, Zapovjedniku 108. br, Zapovijed.

⁵⁷ Slično Špegelju rezonira i tadašnji načelnik GS HV. Anton Tus, „Rat u Sloveniji i Hrvatskoj do Sarajevskog primirja“, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, Zagreb–Sarajevo 1999, 88.

⁵⁸ „Srpski agresor je zreo za totalan poraz“, *Nedeljna Dalmacija*, 14. 10. 1994, 8–9.

⁵⁹ MORH/M4: Zapovjedništvo OZ Osijek, Str. pov. br. 525-122-38/91 od 18. 11. 1991, Zapovjedniku postrojbe posebne namjene MUP-a, Borbena zapovjed Op. br. 29; „Beskrajna vera u komandanta Antonića“, *Narodna armija*, 4. 12. 1991, 24.

⁶⁰ MORH/M4: Zapovjedništvo OZ Osijek, Str. pov. br. 525-123-178/91 od 18. 11. 1991, GS HV, Ocjena stanja na sektoru Operativne grupe Vinkovci, Županja i Vukovar 17. 11. 1991. g.

⁶¹ MORH/M4: Zapovjedništvo OZ Osijek, Str. pov. br. 525-123-186/91 od 20. 11. 1991, GS HV, Izvješće; MORH/M4: Zapovjedništvo OZ Osijek, Str. pov. br. 525-124-224 od 21. 11. 1991, Zapovjedništvu obrane grada Osijeka.

⁶² MORH/M4: Zapovjedništvo OZ Osijek, Str. pov. br. 525-123-239 od 5. 12. 1991, GS HV, Izvješće.

⁶³ MORH/M4: Zapovjedništvo Operativne zone Osijek, Str. pov. br. 525-123-296 od 28. 12. 1991, GS HV, Operativno taktički raspored postrojbi; Brigada iz Zagreba se gotovo raspala kada je početkom prosinca uvedena u borbeni raspored u području Našica, a dio ljudstva se samovoljno vratilo u Zagreb. MORH/M4: Glavni stožer, Kl. 8/91-01/366, Ur. br. 5120-21-91-2, 8. 12. 1991, Zapovjedništvima OZ, Zapovijed.

strojene 124. brigade HV drugog sastava, zapovjednik Operativne zone je 29. prosinca 1991. ponovio zahtjev za 3000 automatskih pušaka jer se u protivnom „brigada ... neće moći upotrijebiti“.⁶⁴ Doista, koje su i gdje su bile te tri slobodne brigade?

A tek podatak koji je (s obzirom na svoju dužnost glavnog inspektora HV morao znati), da je krajem prosinca 1991. stanje topničkog streljiva kod Hrvatske vojske palo ispod razine od jednog (1) borbenog kompleta, s tim da u skladištima za „pojedina oruđa nema više niti jednog projektila-rakete“ i da je ista „situacija i sa sredstvima za protuoklopnu borbu“.⁶⁵

O samovoljnom pokušaju prodora Operativne zone Osijek u Baranju 3. travnja 1992. sa 107. brigadom HV autor iznosi interpretaciju koja se na osnovu postojećeg arhivskog gradiva ne može održati (333–334). Spominjana zapovijed br. 11 zapovjednika 107. brigade ne nalazi se u fondu postrojbe, a Zapovjedništvo brigade u dnevnom operativnom izvješću od 2. travnja, dan prije napada ni po čemu ne daje naslutiti da se sprema za napadnu akciju. Tek sačuvana zapovijed načelnika veze od 2. travnja daje naslutiti da se uskoro očekuju borbena djelovanja.⁶⁶ Dnevna djelatnost brigade bila je utvrđivanje na lijevoj obali rijeke Drave, a dio postrojbe je radio po planu izobrazbe za mjesec ožujak.⁶⁷ Štoviše u dnevnom izvješću od 1. travnja pod točkom o stanju morala i sigurnosti piše da je „moral vojnika i časnika ... u opadanju zbog stalnog ponavljanja u sredstvima javnog priopćavanja, da je rat završen“. U istom izvješću od nadređenog zapovjedništva je zahtjevana potrebna „popuna MTS postrojbe kako bi borbena gotovost postrojbe mogla doći na potreban nivo“.⁶⁸ Treba naglasiti i da je 31. ožujka Operativni centar Glavnog stožera HV upozorio da su „četnici i jugovojška ... tijekom dana izdali zapovijed o podizanju bojeve spremnosti na najvišu razinu“ te da s toga poduzmu „posebne mjere zaštite ljudstva i materijalno tehničkih sredstava“, spriječi „provociranje i maksimalno se uzdržati od uzvraćanja vatre“.⁶⁹ Dan kasnije, 1. travnja

⁶⁴ MORH/M4: Zapovjedništvo Operativne zone Osijek, Str. pov. br. 525-123-300 od 29. 12. 1991, GS HV, Izvješće.

⁶⁵ MORH/M4: GS HV, Kl. 803-05/91-03/419, Ur. br. 5120-25/22-91-2 od 22. 12. 1991, Ministarstvu obrane RH.

⁶⁶ MORH/M4: Zapovjedništvo 107. brigade HV „R“, Kl. 8/92-03/01, Ur. br. 2129-08-92-3 od 2. 4. 1992, Zapovjedniku mad-a, Zapovijed.

⁶⁷ MORH/M4: Zapovjedništvo 107. brigade HV „R“, Kl. 81/92-01/01, Ur. br. 2129-01-92-50 od 2. 4. 1992, Zapovjedništvu HV OZ Osijek, Dnevno operativno izvješće.

⁶⁸ MORH/M4: Zapovjedništvo 107. brigade HV „R“, Kl. 81/92-01/01, Ur. br. 2129-01-92-48 od 1. 4. 1992, Zapovjedništvu HV OZ Osijek, Dnevno operativno izvješće; Dan kasnije u dnevnom izvješću stanje morala je ocijenjeno dobrim, a stanje sigurnosti zadovoljavajućim. MORH/M4: Zapovjedništvo 107. brigade HV „R“, Kl. 81/92-01/01, Ur. br. 2129-01-92-50 od 2. 4. 1992, Zapovjedništvu HV OZ Osijek, Dnevno operativno izvješće.

⁶⁹ MORH/M4: GS HV, OC, Kl. 8/92-01/28, Ur. br. 5120-05/13-92-35 od 31. 3. 1992, OZ svima, Upozorenje. 107. brigada je također dobila šifrirano upozorenje 31. 3. 1992. u 20,05.

1992. zapovjednik brigade je upozorenje dostavio podređenim postrojbama.⁷⁰ Prelaz preko Drave je bio nepripremljen, neodgovoran i loše izveden pothvat po nalogu zapovjednika Operativne zone Osijek a bez odobrenja Glavnog stožera Hrvatske vojske. Njegova zapovijed od 30. ožujka koju spominje Špegelj vjerojatno je Dopuna borbene zapovijedi Op. br. 66 od 7. ožujka 1992, s kojom se borbena zapovijed za obranu površno dopunjuje promjenom zadaće u napadnu taktičku operaciju.⁷¹ Špegelj je uvjeren da je „akciju trebalo završiti potpunim oslobađanjem Baranje iako mi je, eto, predsjednik još 1990. na onoj sjednici VDV-a lijepo rastumačio da 'Baranja nikada nije bila dio Hrvatske'“ (335). Pravo na mišljenje je neupitno, no držim da je Špegelj dužan detaljnije pojasniti kako ojačana laka brigada (po mjerilima vojske u kojoj je bio pola stoljeća) može napasti i osloboditi područje koje brani mehanizirana brigada, snage do jačine motorizirane brigade, 1-2 brigade (lake) pobunjenih baranjskih Srba, odred četnika i oko 120 topničko-raketnih oruđa, što je bila procjena Zapovjedništva Operativne zone Osijek o protivniku u Baranji.⁷² Na stranu samovoljno pokretanje podređenih postrojbi Hrvatske vojske.

Tumačenje događanja u Bosanskoj Posavini je također dvojbeno (337–341). Za Špegelja je to još jedan od dogovora na relaciji Tuđman–Milošević. No, tek je problematična tvrdnja da je muslimansko vodstvo težilo za „formalnim vojno-političkim savezništvom“ te da je službena politika u Zagrebu ignorirala činjenicu da je BiH samostalna, međunarodno priznata država, pa se tako oglašivala i na prijedloge Glavne inspekcije da se, prije svega u interesu obrane Posavine, ali i inače, uspostavi regularna suradnja, detaširaju ovlaštena tijela za koordinaciju i sve legalno uredi onako kako se to u takvim slučajevima čini“ (341). Rečenica je u najmanju ruku neozbiljna. Naime, u Zagrebu je 21. srpnja 1992. potpisan Sporazum o prijateljstvu i suradnji Hrvatske i BiH. Predsjednik Tuđman nazvao ga je povijesnim, dok je predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović nazvao važnim. U intervjuu koji je istog dana dao za Hrvatsku televiziju Izetbegović je objasnio da još nije vrijeme za vojni sporazum, koji bi srpski narod „sigurno shvatio kao prijetnju“, kao i da bi „bilo bolje

⁷⁰ MORH/M4: Zapovjedništvo 107. brigade HV „R“, Kl. 8/92-01/09, Ur. br. 2129-01-92-2 od 1. 4. 1992, Svim zapovjednicima, Upozorenje.

⁷¹ MORH/M4: Zapovjedništvo Hrvatske vojske Operativne zone Osijek, Kl. 8/92-01/01, Ur. br. 1076-01-92-9 od 30. 3. 1992, Zapovjedniku 107. i 136. br HV, Dopuna borbene zapovijedi. Zapovijed se nalazi u fondu 136. brigade. General pukovnik Slobodan Praljak rekao mi je da je on kao član inspekcije najveću zamjerku imao na tu zapovijed kao borbeni dokument ispod razine časnika sa završenom Ratnom školom.

⁷² MORH/M4: Zapovjedništvo Hrvatske vojske Operativne zone Osijek, Kl. 8/92-01/01, Ur. br. 1076-01-92-4 od 7. 3. 1992, Zapovjedniku 136. br HV, Borbena zapovijed Op. br. 66; Zapovjednik 36. mehanizirane brigade Vojske Jugoslavije koja je od srpnja 1991. do lipnja bila na području Baranje, nakon povlačenja u Vojvodinu javno je prijetio da je zadaća brigade intervenirati u Baranju i pomoći „jedinicama TO i milicije“. „Delikatan i složen zadatak“, *Vojska*, 2. 7. 1992, 23.

ostaviti još malo prostora za djelovanje međunarodnih faktora“.⁷³ Nakon Izetbegovićevog odbijanja, Špegeljeva razmatranja o Muslimanima u BiH i njihovom odnosu prema Hrvatskoj u 1990. i 1991. apsolutno su izvan vremena i prostora.

Hrvatska politika nije mogla stvoriti javnu osnovu za djelovanje u Posavini zbog odbijanja političkih predstavnika bosansko-hercegovačkih Muslimana da parafiraju takav vojni sporazum. Stoga je djelovanje u Bosanskoj Posavini bilo u prvom redu na dobrovoljačkoj osnovi. Špegelj to ne shvaća, ili ne želi shvatiti, kako 1992, tako i 2001. što je razvidno iz njegovog izvješća broj 108 od 20. srpnja 1992. (413), i naravno knjige (338–341). Ironijom povijesti istog dana je zapovjednik Operativne skupine „Istočna Posavina“ u osvrtnu na stanje u interesnoj zoni, upoznao zapovjednika Slavenskog bojišta sa svojom procjenom o skorom neizbježnom slomu obrambene crte i gubljenju teritorija: „Duže vrijeme (mjesec dana) nasilno i ubjeđivanjem, a ne zapovjedanjem HV postrojba, uvodimo u interesnu zonu gdje nam postrojbe budu taktički neupotrebljive, te dolazi do nasilnog napuštanja položaja samoinicijativno. Uvedene manje dobrovoljačke grupe iz raznih HV postrojbi nije moguće kvalitetno uvazati u liniju zapovjedanja, te kao dobrovoljci se i ponašaju i ostaju na zadatku dok sami smatraju da treba ili se samoinicijativno izvuku. Postrojbe HVO gubljenjem teritorija se intenzivno osipaju i ne žele se angažirati van svog rodnog mjesta tražeći utočište u Republici Hrvatskoj. Svi pokušaji pregrupiranja i ponovnog angažiranja velikog dijela HVO su bezuspješni. Glavnina izgubljenog teritorija poslije dostignute linije na derventskom, modričkom i odžačkom ratištu, izgubljena je bez pružanja otpora neprijatelju, a cijenimo da nije u pitanju vojni poraz već uzrok nametnute političke situacije, dezinformacija, neodlučnog pristupa i interesa u interesnoj zoni i nastojanjima pružanja pomoći HV postrojbama na dobrovoljačkom principu čime smo izgubili mogućnost zapovjedanja koje je potrebno za izvršavanje dobivenih zadataka. Rad civilnih struktura Bosanske Posavine nije se osjetio ni na pitanju morala vlastitih vojnih postrojbi, niti o brizi za izvlačenjem materijalnih dobara i zbrinjavanju stanovništva. I sada nastojimo istim metodama uvoditi grupe i postrojbe HV radi spašavanja trenutne situacije koje zajedno sa HVO postrojbama jedva da uspostave nekakvu crtu obrane koja i manjim napadom popušta, a potom se cijela linija obrane destabilizira, što uzrokuje samoinicijativno napuštanje linije obrane. Već smo u nekoliko navrata inzistirali da u koliko postoji zaista interes u interesnoj zoni, mora doći do značajnijeg angažiranja HV postrojbi kao cjeline, jer ovakvom upotrebom imamo gubitke u ljudstvu bez rezultata, nemamo taktičke dubine, rezerve, niti mogućnosti planiranog smjenjivanja angažiranih postrojbi. Stvorenom psihološkom situacijom i nedostatkom snaga cijenimo da bi moglo doći do panič-

⁷³ Dubravko Merlić, *Slika na sliku*, Zagreb 1994, 37.

nog napuštanja teritorija bez obzira na jačinu djelovanja neprijatelja, što može dovesti do nepotrebnih gubitaka života a i tehnike“.⁷⁴ „U ovakvoj situaciji nemoguće je ocjeniti gdje će naredna crta biti uspostavljena. Angažirane postrojbe HV sa svojim postupcima su nepredvidljive, a posebno postrojbe HVO. Zapovijedanje je ograničeno moguće sprovoditi, a svježih snaga nema, moral nije vrijedno spominjati“ napisao je istog dana u dnevnom izvješću operativni službujući časnik iste Operativne skupine.⁷⁵ Brojno stanje pripadnika Hrvatske vojske tog dana iznosilo je 2831 vojnika od čega je iz deset samostalnih pješačkih postrojbi bilo 1990, a ostatak je bio iz topničkih i protuzrakoplovnih sastava iz gotovo cijele Hrvatske. Sa 1303 vojnika nabrojnija je bila 108. brigada ZNG iz Slavonskog Broda.⁷⁶

S obzirom da privodim kraju povjesnicu 108. brigade ZNG („općeprihvaćenog glavnog krivca“ za pad Bosanske Posavine), rekao bih nešto u njezinu obranu. Brigada je bila nositelj borbenih djelovanja u Posavini od travnja 1992. U kolovozu je njezin zapovjednik, kao i psiholog, slao alarmantna izvješća o stanju u postrojbi nakon polumjesečnog boravka u kolovozu 1992. u Bosanskoj Posavini. U petnaest dana koliko je provela na terenu (3–18. kolovoza) brigada je imala 10 poginulih, 41 teže i 40 ranjenih pripadnika. Ocjena Zapovjedništva brigade u osvrtu na završeni teren bila je da su obrambene zadatke u potpunosti izvršene, dok napadne nisu uspjeli realizirati. Dugotrajan teren i veliki gubici iscrpili su postrojbu pa je sugerirano Zapovjedništvu Operativne skupine „Istočna Posavina“ da je „ubuduće treba koristiti samo za obrambena djelovanja“.⁷⁷ Na drugom terenu od 31. kolovoza do 16. rujna brigada je angažirala 1612 ljudi, od kojih je 14 poginulo, 18 je bilo teže a 18 lakše ranjeno. Brigada nije smjenjena s terena u roku kojoj je obećan, a jedno od neodržanih obećanja dano je i u osobnoj nazočnosti načelnika Glavnog stožera Hrvatske vojske i zapovjednika Slavonskog bojišta. Uz kršenje obećanja prema postrojbi u toku boravka na terenu nekoliko puta su joj povećavali pojas nadležnosti.⁷⁸ Na svom posljednjom terenu, prije kojeg nije, kako to tvrdi Špegelj, bila planski odmorena, brigada je zbog slabosti desnokrilnog

⁷⁴ MORH/M4: OGIP Kl. 81/92-02, Br. OG-01/92-324 od 20. 7. 1992, Zapovjedništvu Slavonskog vojišta, Procjena.

⁷⁵ MORH/M4: OGIP Kl. 81/92-02, Br. OG-17/92-322 od 20. 7. 1992, Zapovjedništvu Slavonskog vojišta, Izvješće.

⁷⁶ MORH/M4: OGIP Kl. 81/92-02, Br. OG-17/92-328 od 20. 7. 1992, Zapovjedništvu Slavonskog vojišta, Izvješće. Zastupljene su bile: 108. br, 2. „A“ br, 3. „A“ br, 109. br, TG-123, TG-153, 139. br, samostalne postrojbe (polusatnije) „Hijena“, „Zmajevi“ i „Sinjani“. Topništvo je bilo iz 3. mad, OG „Lika“, TG-153, 125. br, 157. br te iz Nove Gradiške, Zagreba, Podravske Slatine, Đakova, Osijeka i Zadra, dok je PZO bila iz 63. Itrd, 122. br, TG „Sava“ te Našica, Đakova i Nove Gradiške.

⁷⁷ MORH/M4: Zapovjedništvo 108. br ZNG, Kl. 81/92-02, Ur. br. 2130-03/92-809 od 20. 8. 1992, OG Istočna Posavina, Izvješće.

⁷⁸ MORH/M4: Zapovjedništvo 108. br ZNG, 81/92-02, Ur. br. 2130-01/92-991 od 17. 9. 1992, OG Istočna Posavina, Izvješće.

susjeda ostala bez 19 vojnika, što je bio uvod u njen rastroj.⁷⁹ Ovo sam naveo, da bi postavio pitanje: koliki su gubici koje je pričuvna postrojba HV mogla pretrpjeti a da ostane bojno uporabljiva?

Ostali dio interpretacije generala Špegelja o padu Bosanskog Broda pun je upitnih tvrdnji, optuživanja s lijeva na desno, od vojnika do slavonskobrodskih političara (339–340). Poštedio je samo bivše pripadnike JNA. Prešutio je, odnosno nije držao vrijednim dati procjenu logističkog osiguranja postrojbi, što je kao glavni inspektor morao znati, a morao je također znati da su u pojedinim općinama (Virovitica, Valpovo) obitelji i rodbina sprječavali odlazak postrojbi u Posavinu. No, optužiti brigadu koja je mjesecima nosila teret bojevih djelovanja u Bosanskoj Posavini i koja je kao posljednja „pukla“ u listopadu 1992. je neozbiljno, kao što je neozbiljan i sam prikaz događanja na tom području. Rat uvijek ima najmanje dvije strane, a Špegelj se kao i obično ne bavi drugom stranom. U već spominjanom članku iz *Nacionala* tvrdio je da je odnos snaga u ljudstvu bio „dva prema jedan u korist HV-a, a odnos u naoružanju bio je tri prema jedan u korist Srba. To u konačnom zbroju znači da je ukupan odnos snaga bio jedan prema jedan, dakle, Hrvatska vojska, koja se branila, bila je u mnogo boljem položaju“.⁸⁰ Na svu sreću knjigu je napisao i general Lisica, zapovjednik Taktičke skupine-3 Vojske Republike Srpske koja je bila s druge strane. Hrvatske snage na pravcu Bosanski Brod–Derвента on je procjenio, odnosno izrazito precjenio, na devet brigada ojačanih bojnom tenkova, topničku pukovnicu, inženjersku bojnu, dvije bojne vojne policije i dvije brigade HVO, dok je on imao jednu oklopnu, jednu motoriziranu i četiri lake brigade, samostalni bataljun i haubički divizion.⁸¹ Njegove snage obavještajna tijela Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća obrane nikada nisu u potpunosti identificirala, pogotovo oklopnu brigadu koju su sveli na oklopni bataljun.⁸² Lisica kao i Špegelj ima priču o padu Bosanskog Broda u koji je on ušao u Brod, a oni se „dogovorili“.⁸³

Događanja u Bosanskoj Posavini Bosanska nose „žig“ političkog dogovora, odnosno izdaje svodivu na tvrdnju da „Usprkos povoljnom položaju, F. Tuđman paralelnim zapovjednim linijama, mimo GSHV, naređuje povlačenje HV

⁷⁹ MORH/M4: Zapovjedništvo 108. br ZNG, Kl. 81/92-02, Ur. br. 2130-01/92-1125 od 1. 10. 1992, OG Istočna Posavina, Izvješće-zahjev; MORH/M4: Zapovjedništvo 108. br ZNG, 81/92-02, Ur. br. 2130-01/92-1169 od 5. 10. 1992, OG Istočna Posavina, Izvanredno izvješće; MORH/M4: Zapovjedništvo 108. br ZNG, 81/92-02, Ur. br. 2130-01/92-1169 od 5. 10. 1992, OG Istočna Posavina, Izvanredno izvješće.

⁸⁰ „Bosanski Brod, Derventu i odžak branilo je 15 brigada HVO-a i osam brigada HV-a: Posavina nikada ne bi pala da se to nisu u Grazu ranije dogovorili Karadžić i Boban“, *Nacional*, 8. 12. 1995, 6.

⁸¹ Slavko Lisica, *Komandant bez potrebe*, Banja Luka 2000, 106.

⁸² Zapovjedništvo Slavenskog bojišta je u analizi pada Bosanskog Broda snage TG-3 procjenilo na oko 5 tisuća ljudi i oklopni bataljun, što je u odnosu na stvarnost bilo umanjivanje za oko dva do tri puta. MORH/M4: Zapovjedništvo Slavenskog bojišta, Kl. 032-01/92-01, Ur. br. 1076/5-01-92-205 od 12. 10. 1992, GS HV, Analiza.

⁸³ S. Lisica, *Komandant bez potrebe*, 106.

i HVO iz dijelova Bosanske Posavine, što omogućuje srpskim snagama iz smjera Banja Luke i smjera Bijeljine da se spoje i uspostave koridor kao vitalnu komunikaciju između Srbije i dijelova Hrvatske i BiH pod srpskom paravlašću⁸⁴. Tvrđnja je u skladu s udomaćenim običajem na ovom prostoru po kojem se bez utemeljenih raščlambi donose dalekosežni zaključci. Posavina je za Vojsku Republike Srpske bila „bitka svih bitaka“, odnosno biti ili ne biti, za koju su angažirali sve što su mogli.⁸⁵ Za Hrvatsku vojsku tako i za HVO bila je prezahtjevna, kako na taktičkoj tako i na strateškoj razini.⁸⁶ General Špegelj nema takve dileme, za vojsku koja je „politički spriječena“ da na kraju 1991. i početkom 1992. oslobodi privremeno okupirana područja, Bosanska Posavina je tek nešto zahtjevnija zadaća. Bosanska Posavina je posljedica izostale analize bojevih djelovanja na slavonskoj bojišnici 1991. koja je istakla prednosti stalne pojasne obrane postrojbi i internu samorotaciju. Interpretacija iz knjige ponešto se razlikuje od one koju je kao vojni znalac dao tjedniku *Nacional* u prosincu 1995, a priložena kronologija događanja samo je dijelom točna.⁸⁷

Zavrijeđuje pažnju i način na koji Špegelj „komunicira“ s protivnicima. Radi se o verbalnoj diskvalifikaciji i neupitnom monologu. Za Bobetka će usrditi da je u nemilosti zbog svade s vojnim vrhom oko dužnosti zapovjednika 5. armije (55)⁸⁸, Antun Habijanac je „ulizica“ zbog koristoljublja (208), Jozo Meter (gradonačelnik Slavonskog Broda) miješa se u zapovijedanje postrojbama u Bosanskoj Posavini (340), generali Praljak i Miljavac su defetisti (340) itd.

„Službeno, HV nikad nije otišla u borbena djelovanja na tlu BiH, ali jest činjenica da su ondje užasne 1993. godine bile cijele, 1, 2. i 4. brigada i dijelovi 3. iz Osijeka i 7. iz Varaždina, dakle tisuće i tisuće vojnika HV“ tvrdi Špegelj (336) ulazeći u najproblematičniji dio suvremene hrvatske povijesti, odnos Republike Hrvatske prema Bosni i Hercegovinu od ljeta 1993. do proljeća 1994. Neosporno, odnos Republike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini i obrnuto treba „istjerati na čistac“, ali ne na način kako to radi general Špegelj. Taj se odnos ne može svesti na muslimansko-hrvatski rat koji je samo dio rata u Bosni i Hercegovini i hrvatsko-muslimanskih odnosa od 1990. do 1995.

⁸⁴ Navedeno po kronologiji u *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, Zagreb–Sarajevo 1999, 389.

⁸⁵ S. Lisica, *Komandant bez potrebe*, 13–14, 58.

⁸⁶ Kao glavni inspektor HV Špegelj je morao znati da se samo u razdoblju od 2. do 14. rujna s područja Bosanske Posavine dogodilo devet samovoljnih povlačenja i odbijanja zapovijedi. Najmanje je problema bilo upravo sa 108. brigadom ZNG, MORH/M4: Zapovjedništvo Istočnog bojišta, K1. 035-01/92-01, Ur. br. 1076/5-01-92-160 od 15. 9. 1992, GS HV, Zahtjev.

⁸⁷ „Bosanski Brod, Derventu i Odžak branilo je 15 brigada HVO-a i osam brigada HV-a: Posavina nikada ne bi pala da se to nisu u Grazu ranije dogovorili Karadžić i Boban“, *Nacional*, 8. 12. 1995, 5–6.

⁸⁸ Za razliku od „sumnjičavog“ Špegelja, admiral Mamula ne dvojiti da je Bobetko iz armije otišao „po osnovama nacionalizma“. B. Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, 52.

Užasna je lakoća optužbe s kojom se ministar Šušak optužuje za uporabu u drugoj državi „tisuće i tisuće vojnika“. Teška je, i treba je dokazati, tvrdnja o tri kompletne gardijske brigade (1, 2. i 4.) u hrvatsko-muslimanskom ratu. Na ratište Herceg-Bosne 2. kolovoza 1993. iz sastava 1. gardijske brigade HV stigla je satnija od 90 dragovoljaca i satnija od 113 dragovoljaca 2. gardijske brigade HV. Do kraja godine „Ranjavanjem, pogibijom i drugim odlivom“ satnije „su se svele: Iz 1. gmtbr 59, a iz 2. gmtbr 78 ljudi“. ⁸⁹ Iz 3. gardijske, kao i 4. gardijske nije bilo skupina dragovoljaca osim možda nekoliko pojedinaca. Upravo bi Špegelj kao dugogodišnji vojnik trebao znati da je motorizirana brigada (što su gardijske bile) postrojba upotrebljiva za djelovanje na samostalnom i redovno glavnom pravcu zbornog područja, a da 90 „Tigrova“ ili 113 „Gromova“ to nisu u stanju bez obzira na njihovu visoku borbenu kvalitetu. Broj pripadnika Hrvatske vojske koji su sudjelovali u ratu s Muslimanima, teško da je ikada prešao brojku od 2000 vojnika u stalnom borbenom dodiru, uključujući i 175. brigadu mobiliziranu najvećim dijelom od dezertera iz Herceg-Bosne na traženje Glavnog stožera HVO. ⁹⁰ S lakom brigadom se ne ide u agresiju i secesiju druge države, a pogotovu se ne koristi razdjeljena na manje skupine i razbacana na širokom području od Mostara do Uskoplja. Njihova uloga je u prvom redu bila psihološka i predstavlja „krpljenje“ prevelike crte koju je HVO 1993. s mukom pokušavao održati spriječavajući da muslimanska Armija BiH u pohodu „oslobađanja“ ne oslobodi zemlju i od najmanjeg konstitutivnog naroda. S obzirom na aktualne i buduće odnose Hrvatske i BiH svakako je vrijeme da se iziđe na vidjelo s tim brojkama, i ako njihovo neobjelodanjivanje u današnjoj Hrvatskoj, u kojoj se gotovo ništa ne može skriti, prije govori o kontraučinku za pojedine dnevno-političke krugove u obračunu s političkim neistomišljenicima.

Slici burnih događanja u kojima je nastala neovisna hrvatska država, Špegeljov doprinos je na daljem mučenju a ne razbistravanju. Isto se može reći i za razdoblje druge Jugoslavije. Autor, tipični proizvod partizanskog rata, dijete JNA, malo govori o vremenu u kojem je bio dio vojske koja je čuvala socijalističku revoluciju i komunističku partiju. Nema moralne dileme oko svoje uloge u čuvanju svjetonazora, koji se u zapadnoeuropskom svijetu kojega danas želimo biti dio, uglavnom drži zločinačkim. Predstavlja se kao vrhunski profesionalac za kojeg osim osobnog poziva nema niš-

⁸⁹ Glavni stožer HVO, Ur. broj 02/2/1-3642/93 od 21. 12. 1993, GS HV.

⁹⁰ Nakon što su u Bosni i Hercegovini počeli sukobi Vlada Republike Hrvatske je na sjednici 21. travnja 1992. donijela odluku o organiziranom povratu iz Republike Hrvatske izbjeglih bosansko-hercegovačkih vojnih obveznika u BiH. U tom kontekstu treba gledati i godinu dana kasnije ustrojenu 175. brigadu, MORH/M4: Zapovjedništvo OZ Osijek, Kl. 802-02/92-04/01-03, Ur. br. 512-04-2838/92 od 25. 4. 1992, Svim postrojbama.

ta vrijedno.⁹¹ Tako nema potrebe napraviti usporedbu s vremenom kojeg je bio proizvod.⁹² Neće ni pokušati napraviti usporedbu Drugog svjetskog s Domovinskim ratom, i usporediti partizanske generale bez prijeratne vojne naobrazbe i hrvatske domovinske generale, prijeratne civile, vojnike i dočasnike iz zapadnih vojski (202).⁹³ Elegantan je to način da se izbjegne relacija suputnika i nositelja promjena. Kao umirovljeni oficir JNA, bezpričuvno drži stranu suputnicima, časnicima HV bivšim oficirima JNA, ne ulazeći u polemiku što je s raznih polazišta na našem području već četvrta polemika u 20. stoljeću.⁹⁴ Nimalo ne dvoji u njihovu sposobnost kada im pripisuje stvaranje HV u jesen 1991., njezino uvođenje u borbu, odbijanje agresije i dovođenje JNA do ruba poraza (13). Potpuno ignorira činjenicu da su oni bili dio raspadajuće Jugoslavije i da je animozitet prema njima bio i kod obične populacije, a ne samo kod političkih struktura. Spoznaje o Domovinskom ratu na žalost su na razini koja do sada nije dala pomak koji znači korak u rasvjetljavanju. Sudionici rata poput Špegelja, Kolšeka, Tusa, Bobetka i Šimca uglavnom su zamaglili stanje jednostranim interpretacijama u kojima se miješa samospomeništvo s pokušajima diskvalificiranja neistomišljenika. Na takovim prinosima teško je razmatrati utemeljenost Špegeljeva pogleda na sam kraj 1991. No, pripisivati isključivo bivšim oficirima JNA, tadašnjim a dijelom i sadašnjim časnicima HV zasluge za pobjedu, u najmanju je ruku nekorektno. S mogućnošću zamjerke za generaliziranjem, a u skladu s usamljenim primjerima koje tako rado koristi general Špegelj, postavio bih slijedeće pitanje: Kako to da 1. „A“ brigada ZNG RH na

⁹¹ Kao zapovjednik 5. armije u njenom posljednjem izvješću o bojevoj spremnosti Špegelj je komentirao i pojave u građanstvu: „U posljednje vreme javljaju se nove inicijative i razni izazovi, koji naročito dolaze do izražaja u aktivnostima verskih zajednica. Unutrašnji neprijatelj, posebno hrvatski i srpski nacionalisti, kleronacionalisti, neprijateljski orijentirani pojedinci iz studentskih sredina, antikomunističke snage iz verskih zajednica, dogmatsko-birokratske i druge destruktivne snage, intenziviraju svoju aktivnost u međusobnom povezivanju, a neki od njih kao kleronacionalisti i nacionalisti, pripremaju i određene organizirane oblike aktivnosti“. MORH/M4: Komanda 5. armije, DT br. 7-1 od 23. 1. 1989, Izveštaj o borbenoj gotovosti za 1988. godinu. Da to nije bio rijetki „trenutak slabosti“ potvrđuje i slično stajalište od 23. svibnja 1985. godine, dok je bio član Komiteta za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu SR Hrvatske.

⁹² Samoproglašena stručnost Špegelju je izvanredno prokrivalo za prejelaz preko činjenice da je upravo od čovjeka kojeg nekritički napad, a dobio priliku (koju nije opravdao) da se udalji od svoje prošlosti, tijekom koje je od 1945. do 1989. bio pouzdan čuvar jednog beskorisnog i štetnog sustava. Špegelj to zaobilazi pozivajući se na stručnost, koja je u ideologiziranoj JNA bila najmanje na cijeni. Sama stručnost je vjerojatno bila dovoljna za čin potpukovnika i dužnost zapovjednika bataljuna ili divizijuna. Sve iznad bilo je politika.

⁹³ Od šest Titovih partizanskih generala koji su 15. svibnja 1945. bili zapovjednici armija, samo je jedan bio svojevremeno profesionalni vojnik (podoficir) Kraljevine Jugoslavije, a jedan je bio pričuvni oficir. Borbeno iskustvo četvorica su stjecala u tridesetim godinama 20. stoljeća na bojnima poljima Španjolske. Podsjeća li ovo na nešto slično pedesetak godina kasnije?

⁹⁴ Prva relacija suputnici-nositelji je iz Kraljevine Jugoslavije (srpski kraljevski oficiri-časnici Austro-Ugarske). Druga je iz vremena Nezavisne Države Hrvatske (domobranski časnici, bivši oficiri Kraljevine Jugoslavije-ustaški časnici), treća je iz druge Jugoslavije (partizanski oficir-oficiri Kraljevine Jugoslavije), a četvrta je sadašnja (domovinci-bivši oficiri JNA).

novskom dijelu bojišnice u pojasu nadležnosti Operativne skupine „Posavina“ postiže uspjeh u napadnim djelovanjima koja obilježavaju 1991. a imala je na većim dužnostima samo jednog (1) oficira JNA (zapovjednika oklopne bojne)? Je li joj nedostatak bivših JNA oficira odnemogao, ili pomogao? Možda je bolja usporedba s JNA, koju su vodili oficiri JNA, koji su izgleda bili znatno „lošiji“ od hrvatskih, a o čijoj stručnosti govori porazno upozorenje Saveznog sekretarijata za narodnu obranu SFRJ od 3. listopada 1991. s kojim su upoznate sve taktičke postrojbe JNA.⁹⁵

Ne može se i ne smije negirati da su uspješna napadna djelovanja HV i ZNG u zapadnoj Slavoniji 1991. (operacija „Orkan-91“) vodili bivši oficiri JNA, kao i neuspješno nasilno prelaženje rijeke Kupe u prosincu 1991. (operacija „Vihor“).⁹⁶ Stajalište je na žalost dio javne polemike i odraz podjela u hrvatskom društvu na „nas“ i „njih“ i jedan površan pokušaj doprinosa. Udio bivših JNA oficira vrijednovat će vrijeme a ne tvrdnje „od oka“. Pitanje je koliko Špegelj shvaća da se ne može generalizirati i postavljati matrica na osnovu ponašanja samo jednog dijela populacije ma koliko on bio brojčan. Dio Hrvata oficira JNA nije pokazao namjeru da se stavi na stranu naroda kojem je biološki pripadao, manji dio se djelatno borio protiv HV (dio je bio zarobljen, pa imamo slučajeve prelaza u HV tek nakon zarobljavanja).⁹⁷ Prelazi se preko činjenice da je oficirski kor bio sustavno indoktriniran i tek od 1990. formalno izvan komunističke političke stranke,⁹⁸ i da se preko pojave jugoslavenstva ne može tek tako prijeći i izbjeći određenje Hrvatska ili Jugoslavija. Na stranu da je takvo generalno stajalište nekorektno prema velikom broju pripadnika MUP i ZNG (HV) koju su od sredine ljeta 1990., znači punu godinu prije masovnih prelazaka oficira JNA u HV, djelovali na obrani hrvatske države.⁹⁹ Upravo je na toj relaciji osnovni nesporazum kojeg Špegelj ne može uočiti zbog nemogućnosti otklona od sustava kojeg je pola stoljeća izgrađivao. Lamentirajući nad sudbinom i nepriznatim doprinosom bivših JNA oficira, predstavlja se nesposobnim

⁹⁵ MORH/M5: Komanda 9. korpusa, Str. pov. br. 581-2 od 4. 10. 1991, Komandi l. br TO, Upozorenje. U prilogu.

⁹⁶ Operaciju „Vihor“, Špegelj, zanimljivo ne komentira iako se ona ne može izostaviti u razmatranju borbene vrijednosti HV-a na kraju 1991.

⁹⁷ Na najvišoj razini poznat je slučaj generala Jurjevića koji je nakon odlaska generala Tusa preuzeo RV i PVO. Svakako je zanimljiv slučaj generala Marijana Ljubičića o čemu piše Petar Šimac, *Sjedočanstva o Domovinskom ratu u Dalmaciji 1991*, Split 2001, 40–41.

⁹⁸ O nekim ograničenjima koje je komunistički sustav nametnuo časničkoj strukturi i njihovim problemima oko ukapanja u demokratski tip vojske kod Chris Donelly, „Razmišljanja o preoblikovanju europskih oružanih snaga za XXI. stoljeće“, *Polemos* 3 (2000.) 2, 62–63, i Jerzy Wiatr, „Demokratska transformacija oružanih snaga-slučaj Poljska“, *Polemos* 3 (2000.) 2, 211–218.

⁹⁹ U raspravi tijekom održavanja okruglog stola „Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995“, u rujnu 1998. u Budimpešti jedan od učesnika, i sam bivši JNA oficir ponovit će riječi Stipe Mesića, „da mu, dok je boravio u Beogradu kao član odnosno predsjednik Predsedništva SFRJ, ni jedan general nije došao kazati što se dešava. Zar zaista ni jedan Hrvat-er i njih je tamo bilo-nije došao da vam kaže što se dešava?“. *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, Zagreb–Sarajevo 1999, 125.

shvatiti da je JNA 1991. zaustavljena na načelima baštinjenim, ne na JNA tradiciji, nego na načelima koju su u Hrvatsku donijeli pripadnici Legije stranaca i drugih zapadnih vojski, čiji on doprinos negira i koje prezire, kao i na ništa manjem doprinosu, bolje reći domoljubnom zanosu populacije pričuvnika JNA koji su u njoj bili prekratko da bi bili indoktrinirani. Riječ je o profesionalnoj vojsci što je za JNA bila hereza, kao i na dragovoljstvu potpuno stranom mirnodopskoj koncepciji JNA. Ta je koncepcija došla do potpunog izražaja u operacijama HV od prosinca 1994. pa do kraja rata, a 1991. je imala polazište u manjim skupinama, na osnovnoj taktičkoj razini (satnija-bojna), što je za taktičku razinu, kao najveći tadašnji domet ZNG (HV) bilo dovoljno.

Slika JNA koju Špegelj predstavlja, duboko je osobna i ocjenjena po njegovim parametrima. Dao joj je brojno stanje, procjenu borbene vrijednosti, odredio nacionalnu strukturu oficirskog (zapovjednog) kadra, dao vrijeme u koje će izvršiti mobilizaciju u susjedstvu, vrijeme u kojem će položiti oružje, vrijeme u kojem će Hrvati isto to oružje primiti i krenut na svoje granice. Za tu je zadaću „našao“ čak i saveznika u političkoj strukturi bosanskohercegovačkih Muslimana. Ne opterećuje se postavljanjem Hrvatske u šire i nesklono međunarodno okruženje i događanja razmatra samo unutar granica Hrvatske, uz povremene „izlete“ u Bosnu i Hercegovinu samo njemu znanim „bosansko-hercegovačkim obrambenim snagama“.¹⁰⁰ Na tim parametrima Špegelj je mogao kao od šale potući JNA i na zlatnom tanjuru uzeti njenu ratnu tehniku. Nije to učinio samo zato što mu to Franjo Tuđman nije dozvolio sukladno dogovoru s Miloševićem. Time ga je uskratio za pobjedu, pa je cijeli rat od 1990. do 1992 za njega, jedna velika izgubljena pobjeda, što godinama „dokazuje“. Na isti način kao i JNA (OS SFRJ) Špegelj razmatra ZNG i HV. Za njega je ona već krajem lipnja na razini s kojom je moguć učinkovit otpor. Do kraja 1991. izrasta u vojsku sposobnu osloboditi privremeno okupirano područje, a nije samo iz razloga što to Tuđman nije htio. S takvom postavkom i takvom vojskom sve je moguće. Gotovo sve, osim što su kako tvrdi tri gardijske brigade i dijelovi dvije u hrvatsko-muslimanskom ratu očito katastrofalno podbacile, jer nisu uspjele odijepiti od BiH Herceg-Bosnu. Kad je u pitanju ocjena hrvatsko-muslimanskih događanja u BiH, što očekivati od generala koji nije bio sposoban procijeniti vojni potencijal JNA u Kninu u ljeto 1990?

U nedostatku znanstvenih prikaza Domovinskog rata svako bi svjedočanstvo trebalo biti dragocjeno, pogotovo ako se radi o visokorangiranim svjedocima. Da to nije uvijek tako i da za sve ima izuzetaka svjedok je upravo ova knjiga. Sjećanja su pisana s pogleda današnjice, i u njima se autor, u skladu s naslijeđenim političkim karakterom vojske u kojoj je bio pola stoljeća, prikazuje

¹⁰⁰ O tim „tajanstvenim“ bosansko-hercegovačkim saveznicima se ponešto i neuspješno raspitivao i general Armije BiH J. Divjak u Budimpešti 1999. *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, 128.

kao osoba nesposobna razlučiti odnos vojske i politike i u skladu s tim pokazati da je znao gdje mu je bilo mjesto na hijerarhijskoj ljestvici.¹⁰¹ Sjećanjima se može prići na dva načina. Ako su doista vjerno svjedočanstvo iz razdoblja stvaranja hrvatske države, onda su iskreno svjedočanstvo čovjeka koji osim forme nije imao nikakve predispozicije za važne dužnosti koje je obnašao.¹⁰² Tada je također porazno svjedočanstvo najužeg tima Ministarstva obrane i Zapovjedništva ZNG, koje nam se predstavlja kao skupina amatera potpuno nedoraslih vremenu u kojem su djelovali, i koji su se sa svojim prvim šefom kockali sudbinom jednog naroda. Ukoliko su pak, odraz sadašnjice u svrhu dodatnog diskreditiranja pokojnog predsjednika Tuđmana i njegovih suradnika i poštovatelja, tada su moralno upitna „sjećanja“ koja osim čvrste nakane za diskreditiranjem nemaju nikakvu činjeničnu podlogu s kojom je to moguće dokazati. No bez obzira na pobude radi se o sjećanju koja su za povjesničara slijepa ulica, i prije svega prilog razmatranju mentalnog sklopa najužeg vojnog vrha jugoslavenske komunističke vojske, ako je to uopće bila vojska po mjerilima zapadne civilizacije.¹⁰³

Špegeljeva sjećanja, u kojima ona, kako to piše kolumnist tjednika *Nacional*, dokumentirano proglašava „Tuđmana za vojno nekompetentnog nagodbenjaka koji je Miloševiću bio spreman prodati Baranju, istočnu Slavoniju, kasnije i Prevlaku, u zamjenu za odustajanje od napada na Hrvatsku i dogovor oko Bosne“, bila bi zanimljiva u „trenutku dok je tuđmanizam još bio na vlasti“. ¹⁰⁴ S tom se tvrdnjom postavlja pitanje i svrhe Špegeljeve knjige, koja se u kaotičnoj hrvatskoj svakidašnjici, očito shvaća kao politički motivirano štivo s osnovnom zadaćom kompromitiranja političkog neistomišljenika. Protivnik s kojim se susreće Špegelj, u prvom je redu prvi predsjednik RH i dio HDZ-a a tek onda JNA. Špegeljevo je stajalište da je Tuđman s dijelom HDZ-a činio sve

¹⁰¹ Svjedoči to i naslovnica na koju je autor priložio fotografiju s činom stožernog generala u koji je promaknut 2000, osam godine nakon posljednjeg umirovljenja. Iako je taj čin (s pravom) smatrao apsurdnim, ipak nije mogao odoljeti novoj „zvjezdici“. „Ne veselim se činu stožerni general, nerazumljiv je i neozbiljan“, *Jutarnji list*, 1. 7. 2000, 32–33.

¹⁰² Potvrđuje to i sam autor slijedećim rečenicama: „Uoči raspada Varšavskog ugovora družio sam se s mnogim mađarskim lovcima, te tako upoznao i jednog šezdesetogodišnjaka po imenu Antal, koji je žestoko kritizirao socijalistički sistem u svojoj zemlji. Kada su uskoro u Mađarskoj održani slobodni izbori, predsjednikom je postao stanoviti Antal i ja sam brzopleto zaključio da je to moj poznanik lovac. Ta tko bi mogao, mislio sam, biti predsjednik nove, demokratske Mađarske ako ne taj neumorni, žustri i lucidni kritičar bivšeg sistema? Zabunu mi je tek nakon nekoliko godina otkrio jedan zagrebački dopisnik mađarskih novina koji je negdje pročitao moj napis o „predsjedniku Antalu“, pa me posjetio i objasnio mi da pravi predsjednik Mađarske, sada pokojni Jozsef Antal, nije imao nikakve veze s lovom i lovcima. Iako sam bio u zabludi, ona mi je pomogla, jer mi je davala stanovitu sigurnost da ću se, zapne li što, moći za pomoć obratiti na najviše mjesto“ (134). Anegdota je prestrašna za bilo kakav komentar.

¹⁰³ Politiziranost OS SFRJ, odnosno JNA je bila na takvoj razini da se može postaviti pitanje je li ona u prvom redu bila militarizirani dio Saveza komunista Jugoslavije, znači u prvom redu čuvar jednostranačkog monopola, a tek onda „obrambeno sredstvo postavljeno da štiti teritorij i nacionalnu sigurnost države“. Definicija vojske u „Organi represije“, *Leksikon temeljnih pojmova politike*, Zagreb 1990, 205.

¹⁰⁴ „Špegeljevi memoari“, *Nacional*, 24. 4. 2001, 4.

da se ne uspije, ali zahvaljujući njemu ipak se uspijelo. Da ga se slušalo sve bi bilo lakše, brže i itd. S ovakvim pristupom autor je doveo u pitanje sebe, jer će jako biti teško razlučiti koliki je njegov doprinos u Domovinskom ratu, kojeg je s knjigom potpuno obezvrijedio. Težinu njegovim riječima trebao bi dati njegov ugled ratne partizanske prošlosti, dojmjljiva mirnodopska karijera generala JNA i ministra obrane, zapovjednika ZNG i glavnog inspektora HV. No, u ovom slučaju same riječi nisu dovoljne, bez obzira što iza njih stoji general s pet „zvijezdica“.